

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09-1
550.34(497.5 Dubrovnik) "1667"(0:82-1)
Primljeno: 9.4.2014.

POETIKA KATASTROFE - PJESNICI O VELIKOJ TREŠNJI 1667. GODINE U DUBROVNIKU I OKOLICI

SLAVICA STOJAN

SAŽETAK: Rad tematizira pjesnička ostvarenja potaknuta Velikom trešnjom u Dubrovniku i okolici 1667. godine. Analiziraju se načini na koji su pjesnici doživjeli katastrofu Grada i pojedinačne sudbine njegovih stanovnika. Propituje se koliko u tim stihovanim svjedočanstvima ima autentične emocije i stvaralačkog zanosa, a u kojoj su mjeri ona tek programatska pratnja diplomatskim nastojanjima Republike da se izvuče iz teške poslijepotresne krize. Poetika katastrofe Velike trešnje u najvećoj je mjeri lišena introspektivne intime individualnog i osobnog, jer je usredotočena na opće i javno, na Grad i sudbinu Republike.

Ključne riječi: fenomen potresa u književnosti, Velika trešnja 1667. godine, poetika katastrofe, književna imagologija, književnost i diplomacija

Keywords: earthquake motif in literature, Great Earthquake of 1667, poetics of apocalypse, literary imagology, literature and diplomacy

Prirodne katastrofe poput potresa zaprepašćuju svojom snagom, moći i razinom pustošenja. Potresi su, kao izražaj žive planete, odnosno prirodni način samoobnavljanja zemlje i, prije svega, kao neriješeni geološki misteriji, opjevani u književnosti od najranijih dana. Sva povijesna iskustva, kao i literarna percepcija, svjedoče da se nije lako suočiti s katastrofom kao što je potres. Svjedocima takvog oblika stradanja potrebna je komunikacija na emocionalnoj razini, potrebna im je utjeha. Književnost, prije svega poezija, najčešće je u tu

Slavica Stojan, znanstveni savjetnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20 000 Dubrovnik. E-mail:
stanislava.stojan@du.t-com.hr

svrhu korišten medij. Jedan od paradoksa apokaliptičke literature jest u tomu da tješi čak i onda kad uznemiruje. Estetska kušnja snuje novu poetiku koja ima vrijednost zacjeljivanja. To je u suštini jedna od trajnih društvenih uloga književnosti. Analizirajući pjesnička ostvarenja koja su potaknuta Velikom trešnjom u Dubrovniku i okolici 1667. godine, zanimalo me kako na književnoumjetnički način ona prezentiraju deskriptivne i faktografske istine o katastrofi, tematizirajući povijesnu zbilju ljudi i prostora pogođenih potresom, te u kojoj mjeri njihova poetika percepcije upućuje na subjektivni doživljaj pojedinačnih i osobnih tragedija, na upletenost pjesničkih emocija u stvaralački proces.

Potresi kao slike stradanja i kao manifestacije strašnih osuda nad grešnim narodom javljaju se u književnosti rano, a osobito su učestale u biblijskom diskursu. U Knjizi o kraljevima susret s Bogom odvija se nakon strašnog vihora koji je lomio hridi, poslije kojega je uslijedio potres, a zatim oganj.¹ Užas događanja sažet je u nekoliko riječi: krikovi i buka, grmljavina i potres, te pometenost na zemlji.² Radilo se o “silnom potresu”.³ I evanđelist Matej spominje “žestok potres”, prilikom kojega se pećine raspukoše.⁴ Uz potres se pojavljuje i glad, što spominju i evanđelist Matej⁵ i evanđelist Marko.⁶ Djela apostolska upućuju na jaki potres.⁷ U Otkrivenju je dojmljivo prikazan snažni potres na zemlji: “...sunce postade crno kao tkanina od kostrijeti, a cijeli mjesec postade kao ‘krv’. Zvijezde s neba padoše na zemlju, kao što svoje nezrele plodove strese smokva kad je zatrese silan vjetar. A nebo iščeznu kao knjiga koja se smota. Sa svojih se mjesta pokrenuše sve gore i svi otoci.”⁸ Otkrivenje spominje i potres “kakav nikad ne bi otkada se ljudi pojavio na zemlji - tako velik bijaše taj potres, tako snažan!”⁹ Prorok Zaharija spominje zakrčenu dolinu poslije potresa.¹⁰ Jedna od Sirahovih izreka govori o čvrstoći gradnje koja prkosi potresu: “Greda uglavljena u zdanje ne remeti potresom...”¹¹ Dojmove o potresu

¹ 1. Kr 19.11.

² Est 19.11.

³ Ez 38.19.

⁴ Mt 27.54, 27.51.

⁵ Mt 24.7.

⁶ Mk 13.8.

⁷ Dj 16.26.

⁸ Otk 6.12.

⁹ Otk 16.18.

¹⁰ Zah 14.5.

¹¹ 1 Sir 22.16.

ili reminiscencije na nj iščitavaju se u književnim djelima stvaralaca različitih kulturnih i povijesnih razdoblja, kao i geografskih prostora: Dantea, Petrarce, Rabelaisa, Shakespearea, Tassa, Voltaira i mnogih drugih.¹² Nakon stradanja Lisabona u potresu 1755. godine, koje je u mnogočemu podsjećalo na dubrovačku Veliku trešnju, potresi postaju još češća literarna tema, ne samo kao svjedočanstva, nego i kao moćne slike koje imaju mjesto i funkciju u simboličkom svijetu.¹³

Stihovano svjedočanstvo u službi diplomatske propagande

Knjižica poezije na temu Velike trešnje pod naslovom “Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju” objavljena je već početkom jeseni 1667. godine u Anconi. Nastala je kao plod snažne svijesti o tome da o dubrovačkoj katastrofi treba ostaviti pisano svjedočanstvo.¹⁴ Ova knjižica sadrži pjesme o potresu u Dubrovniku iz 1667. trojice autora: Nikole Bone/Bunića, Petra Kanavelića i Bara Bettere.¹⁵

Zbirčica je objavljena uz dopuštenje recenzenta, svećenika Diodona Bosdarija (Dubrovnik, oko 1615 - Ancona, 1679), koji sebe naziva prevoditeljem, kako stoji u njegovu pogovoru zbirci napisanom 26. rujna 1667. godine.¹⁶ Diodona

¹² Dante doživljava potres u društvu s Vergilijem, u *Čistilištu* 20: 127-129. Francesco Petrarca je, poslije potresa 1349. godine, zapisao u 91. dijalogu svoga djela *Secretum*: “Protiv potresa nema lijeka. Prijete li nebesa trijesom, spas je u špiljama, od potresa ne vrijedi bježati, zakloni nisu od koristi...”; Rabelais spominje potres, uz manifestacije raznih drugih pošasti, u 26. poglavlju djela “Gargantua i Pantagruel”; Shakespeare u dramskom djelu *Romeo i Julija* (čin 1, scena 3) spominje potres koji je 1580. godine pogodio Englesku; Tasso u 9. pjevanju svoga “Oslobođenog Jeruzalema” uspoređuje bijes sultanov s udarom potresa. Voltaire se osvrće na katastrofalni potres u Lisabonu 1755. godine u *Poème sur le désastre de Lisbonne*. Lisabonsku tragediju spominje i u romanu *Candide*. Vidi i Helena Carvalhao Buescu, *O Grande Terramoto de Lisboa. Ficar Diferente*. Lisboa: Gradiva, 2005.

¹³ I jedan i drugi potres slične jakosti zbili su se ujutro na blagdanski dan, u Dubrovniku na Veliku srijedu, u Lisabonu na Svsvete. Nakon potresa slijedio je požar, a pratio ga je i razorni plimni val. Lisabonski potres opisao je, pet godina kasnije, u pismu dvojici braće književnik Giuseppe Baretti u: *Lettere Famigliari*. Milano: Sonzogno, 1762: 93-97. O tome: Lujo Vojnović, »Prva smrt Dubrovnika.« *Letopis Matice srpske* 87/288 (1912): 52-69.

¹⁴ Zanimljivo je da nema nijednog sačuvanog likovnog svjedočanstva preživjelih Dubrovčana.
¹⁵ *Grad Dvbrovniĥ vlastelom v trešgniv. Piesan Gospodina Nicca Giva Bunichia Vlastelina Dubrouachoga*. In Ancona, nella stamperia Camerale. M.DC.LXVII.

¹⁶ Božidar (Diodono) Vlahušin, iz Čajkovića, primljen je u vlastelu 30. srpnja 1667. godine. O tome u: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A - L)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 141.

Bosdarija, koji je živio u Anconi, već je 16. travnja obavijestio o dubrovačkoj katastrofi fra Vid Andrijašević, a Bosdari je Andrijaševićovo pismo, vjerojatno uz potporu i na nagovor dubrovačke vlasti, uskoro i objavio u Anconi.¹⁷ Uvodna je pjesma u toj nevelikoj zbirci autora Nikole Bone (oko 1635-1678) *Pjesan gospodina Nika Dživa Bunića vlastelina dubrovačkoga*.¹⁸ Nikola Bona bio je dubrovački vlastelin, na osobiti način involviran u poslijepotresnu obnovu Grada i rješavanje duboke političke krize u kojoj se našla Dubrovačka Republika neposredno nakon katastrofe. Vrlo je vjerojatno da je i sama ideja o tiskanju zbirke stihova posvećenih obnovi Dubrovnika potekla upravo od Bone, ali naslov zbirke referira se na dubrovačku vlastelu, drugim riječima, na članove privremene vlade Dubrovačke Republike koji su vjerojatno bili inicijatori projekta.¹⁹ Premda su Boninu uvodnu pjesmu pojedini autori protumačili kao tužaljku zbog toga što u njoj progovara sam Grad kao stradalnik, ova kratka pjesma programatskog je karaktera i obvezuje svekoliko pučanstvo srušenoga Dubrovnika na duhovnu i materijalnu obnovu.²⁰ Bona u ulozi antropomorfiziranoga Grada budnički poziva svoje žitelje da ne oklijevaju, nego da se pokaju za grijeh zbog kojih su kažnjeni potresom, da se predaju molitvi i nadi te što prije obnove srušene crkve i svoje stradale domove. Veoma angažiranim teodicejskim stavom uvjerava Dubrovčane da je srdžba Božja bila pravedna posljedica grešnosti ljudi te da je nužno predanom molitvom i slavljenjem Boga odvratiti njegovu srdžbu, povratiti Božje milosrđe. Pritom nije posve jasno ima li pobožni Nikola Bona na umu neku specifičnu lokalnu grešnu navadu ili grijeh prepoznat kao izazov Božjoj milosrdnosti, ili pak lamentira o sveopćoj

¹⁷ Radovan Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g. Arhivska građa (1667-1670)*. Beograd: SAN, 1960: 46-48. Vice Adamović u svom djelcu *O trešnjama grada Dubrovnika* (Dubrovnik: J. Flori, 1883: 19) ističe da je Bosdari objavio pismo zato da senzibilizira talijanske moćnike, prije svega vatikanske, da pomognu Dubrovniku u gotovo bezizlaznoj situaciji.

¹⁸ Bonina pjesma nije uopće naslovljena unutar zbirke. Čini se da je posrijedi pogreška, jer je pod naslovom cijele zbirčice, koji glasi "Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju", istaknuto samo Bonino autorstvo - *Pjesan gospodina Nika Dživa Bunića vlastelina dubrovačkoga*. Naslov *Pjesan gospodina Nika Dživa Bunića vlastelina dubrovačkoga* trebao se nalaziti iznad Bonine pjesme na drugoj stranici knjižice.

¹⁹ Miroslav Pantić je smatrao da je Bona zamislio brošuru s pjesmama koje imaju osnovnu ideju da uvjere puk kako je jedini izlaz iz poslijepotresne krize "u molitvi, u nadi i - u radu". Vidi: Miroslav Pantić, »Petar Kanavelović i Dubrovnik.« *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 18/2 (1970): 227-466. O inicijativi Nikole Bone u ovoj zbirci govori i Milovan Tatarin u: *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*. Zagreb: NZMH, 2004: 126.

²⁰ M. Tatarin, *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*: 125-126; Zoran Kravar, *Das Barock in der kroatischen Literatur*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1991: 199.

čovjekovoj sklonosti grijehu i grešnosti.²¹ Potiče stoga svoje sugrađane na čvrstoću duha, krepkost, skrušenost i strpljenje. To je, smatra on, preduvjet da Bog ponovno pogleda milostivo Dubrovnik i obnovi njegove srušene građevine. Potres nije uništio nijedan kip Sv. Vlaha, nijedna njegova slika nije stradala u požaru.²² U toj čudesnoj objavi, kao i u činjenici da su u katastrofi neoštećene ostale relikvije poput Svete pelenice, glave Sv. Vlaha, kao i slika čudotvorne Gospe od porata, pjesnik prepoznaje Božje djelo i nastojanje da Grad ne prepusti nemilosti, nego da ga sačuva i obrani, ali tek nakon opće duhovne obnove njegovih stanovnika. Grad potiče svoje stanovnike da što prije obnove crkve, jer svaki početak s Božjeg naslova znači Božje djelovanje i u cjelovitom procesu. Zato Grad očekuje da će njegove građevine nakon obnove biti još ljepše i da će svojim ukrasima širiti svijetom slavu Dubrovnika. Upravo zbog svog budničkog karaktera i religioznog entuzijazma, Boninom pjesmom započinje cijela zbirčica koja je objavljena u nevjerojatno kratkom vremenu od nastanka pjesama, poglavito ako se ima na umu u kojim su se poteškoćama nalazili u to vrijeme i dubrovačka vlast i stanovnici. Izdanjem knjižice stihova o dubrovačkom potresu u jeku političke i gospodarske krize, u vrijeme kad se još ni ruševine srušenih zgrada nisu bile očistile u Gradu, dubrovačka vlada željela je pokazati svijetu da se Dubrovnik ne predaje, nego da usprkos nedaćama gleda prema budućnosti.

Nikola Bona bio je jedan od najistaknutijih i najangažiranih predstavnika privremene vlade Dubrovačke Republike u navedenom kriznom razdoblju i bez sumnje idealna osoba da pokrene taj projekt.²³ Potjecao je iz pjesničke obitelji: otac Ivan bio je veliki barokni pjesnik, a i stariji brat Serafin bavio se stihotvorstvom. Za Nikolu, međutim, nije do danas jasno je li od mladosti bio pjesnik ili se njegov poetski zanos probudio nakon potresa.²⁴ U svakom slučaju, Nikola Bona osjetio se pozvanim, ili su ga možda potaknuli članovi privremene

²¹ Potres kao kazna za ljudske grijeha doživjeli su i preživjeli stanovnici Malage 1680. godine, jednako kao što su i portugalski pjesnici protumačili katastrofu lisabonskog potresa 1. studenog 1755. O tome Agustin Udías i Alfonso López Arroyo, »The Lisbon earthquake of 1755 in Spanish contemporary authors.«, u: *International conference. 250th anniversary of the 1755 Lisbon earthquake*, ur. Alexandra Carvalho i Anabela Martins. Lisbon: Laboratório nacional d'óe Engenharia Civil, 2005: 19-28.

²² Isti je fenomen zapazio i Mato Bona u svom poetskom prikazu Velike trešnje.

²³ Vidi "Dnevnik Nikolice Bunića" u: R. Samardžić, *Borba Dubrovnik za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.* 24-28; također Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnik*. Beograd: Prosveta, 1960: 252-256.

²⁴ M. Tatarin, *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*: 34-50.

vlade, da kao sin velikog pjesnika i utjecajni član Vlade sastavi budnicu koja će podići posustali duh Dubrovčana, ali istodobno pokazati i susjedima, prije svega Veneciji, da Dubrovnik nije klonuo, da Dubrovnik želi i dalje živjeti u slobodi. Bilo je tada nužno brzo djelovati, jer geopolitička situacija Dubrovnik, smještenoga između dviju zaraćenih svjetskih sila, nije dopuštala predah. Nije bilo vremena za dulje pjesničke oblike i okupljanje znatnije pjesničke družine. Stanje u kojem se nalazila Dubrovačka Republika neposredno nakon 6. travnja 1667. godine nije dopuštalo gubljenje vremena na iščekivanje dovršetka pjesničkih uradaka pisanih eventualno na latinskom ili talijanskome jeziku. Ali je svakako trebalo potaknuti još kojeg pjesnika da se pridruži ovoj ideji te napiše stihove koji će svjedočiti dubrovačku katastrofu, ali i pružiti nadu u oporavak i bolju budućnost Dubrovačke Republike.

Dijalog naratora i sudbine

Izbor drugog koautora, korčulanskog vlastelina Petra Kanavelića (1637-1719), također nije mogao biti plod slučajnosti, iako je nesumnjiva Kanavelićeva emotivna povezanost s Dubrovnikom, s kojim su ga vezivale višestruke rodbinske veze.²⁵ Njegova nazočnost u spomenutoj zbirci govori i o tome da je bio renomirani pisac kad je pozvan da sudjeluje u zbirci pjesama posvećenih potresu, a i sami njegovi stihovi otkrivaju literarno obrazovana, formiranog pisca koji je svladao barokne figure i pravila sečentističke poezije.²⁶ No, bez obzira na te kvalitete, one nisu bile glavni razlog uvrštavanja Kanavelićeve pjesme o potresu u Dubrovniku 1667. u zbirčicu nastalu iste godine. Iako je u Dubrovniku Kanavelićevo književno stvaralaštvo nesumnjivo uživalo ugled, bilo je više dubrovačkih pjesnika koji su preživjeli katastrofu i koji su je vjerodostojno mogli opjevati u tematskoj zbirci naslovljenoj prema budnici Nikole Bona. Štoviše, tragediju srušenoga Dubrovnik svojim iskustvom i duboko proživljenom emocijom očekivano su trebali svjedočiti upravo dubrovački pjesnici. Kanavelić je, međutim, bio Korčulanin, podanik Mletačke Republike, koji se u vrijeme tragedije nije zatekao u pogođenome gradu, nego na rodnom otoku, pa je stoga prilično intrigantno pitanje kako to da se upravo njegova pjesma našla u spomenutoj zbirci, među jednim dubrovačkim vlastelinom i pjesnički nadahnutim

²⁵ Miljenko Foretić, »Kanavelić, Petar.«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, ur. Trpimir Macan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009: 15-18; M. Pantić, »Petar Kanavelović i Dubrovnik.«: 429-465

²⁶ Zlata Bojović, *Barokni pesnik Petar Kanavelović*. Beograd: SANU, 1980: 107-111.

dubrovačkim građaninom. Kanavelićev odabir bio je, nema sumnje, uvjetovan političkim razlozima, a ne samo njegovim pjesničkim talentom. Kanavelić je i ranije pjevao u čast političkih događaja i osoba: pjevao je pjesme u čast poljskog kralja Jana Sobjeskog, reagirao na političko ubojstvo peraškog kondotijera Bujovića, hvalio uspjehe dubrovačke diplomacije u pregovorima s Turcima.²⁷ U vrijeme potresa, a potom i nastanka zbirke, Kanavelić je obavljao dužnost kancelara venecijanskog generalnog providura Caterina Cornara u Zadru.²⁸ Ubrzo nakon potresa Cornaro se s nekoliko ratnih brodova mletačke armade pojavio pred zidinama srušenoga Dubrovnika nudeći pomoć, a zapravo očekujući od Grada da otvori vrata i prihvati zaštitu Republike Sv. Marka.²⁹ U ime Dubrovačke Republike s Cornarom je pregovarao upravo Nikola Bona.³⁰ Nikoli Boni i njegovu bratu Serafinu (oko 1632-1721) Kanavelić je posvetio svoje dramsko djelo *Muka i smrt Gospodina našega Isusa Krista*, datirajući posvetu 25. travnja 1678. godine, proročki nagovijestivši na taj način Nikolinu mučeničku smrt u silistrijskoj tamnici samo nekoliko mjeseci kasnije, 16. kolovoza 1678. godine.³¹

Kanavelićeva pjesma, naslovljena *Dubrovink (sic!) piesan gospodina Petra Canaveli Vlastelina Corcivlanscoga* najdulja je od tri pjesme u zbirčici posvećenoj Velikoj trešnji.³² Ona je središnja pjesma zbirčice, a sastoji se od osmeračkih katrena dubrovačke pjesničke tradicije, u koje su raspoređena 272 stiha.

²⁷ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*, sv. 1. Split: Marjan tisak, 2004: 176.

²⁸ Dubrovačka vlada već je 15. travnja 1667. obavijestila generalnog mletačkog providura Caterina Cornara o potresu koji je pogodio Grad, moleći ga da mletačke vlasti zaštite Dubrovnik i omoguće mu obnovu, pozivajući se na kršćansku vjeru i dubrovačku nezavisnost (R. Samardžić: *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667.* g: 44-45). O akciji providura Cornara na dubrovačkom području također: Lovro Kunčević i Domagoj Madunić, »Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 52/1 (2014): 182-185, 192-197, 199-203.

²⁹ Vidi "Dnevnik Nikolice Bunića" u: R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667.* g: 27-28.

³⁰ *Dubrovačka akta i povelje* (dalje: *DAP*), sv. III/2, prir. Jovan Radonić. Beograd: SKA, 1939: 766; također L. Kunčević i D. Madunić, »Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine.«: 183-184.

³¹ Petar Kanavelli, *Mukka i smaert Gospodina nascega Isukarsta*, R 5191, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Francesco Maria Appendini je istaknuo da je ovo pasionsko djelo bilo izvedeno 1663. u Korčuli. Vidi: Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. II. Ragusa: presso Antonio Martecchini, 1803: 250.

³² Više pogrešaka potkralo se tiskaru u ovoj pjesmi, čak i u samome naslovu, što je znak očite žurbe, jer se nastojalo da zbirka trojice pjesnika na temu dubrovačkog potresa što prije ugleda svjetlo dana.

Početak pjesme odvija se u nokturalnom ozračju u kojem se pojavljuje književna muza koja je svojom ispaćenom pojavom prestrašila pjesnika. Ta je ženska spodoba, s kraljevskom krunom na glavi, zapuštena izgleda i uplakanih očiju, bila antropomorfizirana prilika hrvatskoga jezika i književnosti koja je stvarana na tlu Dubrovnika. Ona se obraća Kanaveliću, oslikavajući dramatičnu situaciju u Dubrovniku neposredno nakon potresa. Tu poetiku možemo definirati kao izvješće na relaciji individualnog i općeg, pjesnika i društva. Dramatizacija se odvija kao razgovor pjesnika i sudbine. Književna muza glas je vapijućeg u pustinji: Svemogući je porušio sve palače i kuće središta njezina kraljevstva, dakle Dubrovnika. Gledala je puk svoj kako umire. Gledala je kako se dan pretvara u noć, kako se sve oko nje raspada, a ostatke guta moćni oganj. Nije više bilo vidjeti ni neba ni zvijezda ni sunca. Činilo se da se nebo otvorilo, a zemlja je prijetila svojim ponorima da je proždere. Čula je majke kako plaču i očeve kako cvile nad svojom poginulom djecom, vidjela je crkve i samostane kojima su temelji bili na vrhu, a krovovi na dnu. Po ulicama grada rasuti leševi nepokopani; glasovi ljudi koji su vapili za pomoći, ali nikoga nije bilo da im je pruži. Putovi u Gradu bili su pregrađeni ruševinama, cijele gore su se uzdizale od srušenog kamenja. Biblijskom antitezom “vrhom do dna, dnom do gori” Kanavelić otkriva razmjere porušenosti Grada u kojemu niti jedna zgrada nije ostala cijela. Dubrovačku tragediju mnogi su pjesnici i suvremenici uspoređivali s katastrofom Troje. I Kanaveliću je zapaljena Troja poslužila za usporedbu sa stradalim Dubrovniku. Niže i druge, na sličan način stradale gradove poput Korinta, Arga, Mikene, Tebe i Rima. Duboko je emotivan Kanavelićev stav prema stradalnicima koji su ostali živi ukopani u stijenju; pjesnik suosjeća s bespomoćnim ljudima koji su ostali u ruševinama.³³ Ipak, u sav taj užas on unosi i zrno nade, jer Dubrovnik je slobodan, bez obzira na stanje unutar njegovih zidina:

Meni ako trudne zgode
Moj činiše ures pasti
Na pristolju od slobode
Jošte sjedim s mojom vlasti,

³³ Pjesma se sadržajno može podijeliti u tri dijela, ističe Bojović u navedenom djelu. U prvom dijelu opjevan je srušeni grad, a njegova tragedija uspoređena je s velikim katastrofama u povijesti, dok se u drugom dijelu nudi tračak nade u vjeri da će se Dubrovnik obnoviti uz pomoć Sv. Vlaha. Za ta dva dijela pjesme Bojović tvrdi da zvuče kao cjelina, a da se treći dio njoj doima kao dodatak koji je pjesnik možda i kasnije uklopio u svoju pjesmu. Budući da je pjesma nastala kao odgovor na potres 1667. u Dubrovniku i da je iste godine i objavljena u Anconi u zbirčici stihova posvećenih tom tragičnom događaju, očito je da Kanavelić nije imao vremena za dodatke, te da je pjesma koju je složio za spomenutu prigodu u istom obliku i objavljena.

Iako blago moje milo
 Crkve, dvori, kuće zgrade
 U pepeo se obratio
 I već mi ga nije sade.

I Kanavelić provlači kroz svoju pjesmu teodicejski stav da je potres bio opomena Dubrovniku za teške grijehе. No, Bog ga je samo pokarao, a nije ga ostavio na cjedilu. Dokaz tome su netaknute zidine i kipovi Sv. Vlaha koji su ostali posvuda sačuvani:

Nije odluka vječna bila
 Mene sasvijem poraziti
 Neg cječ teškijeg grijehа i dila
 Milostivo pohoditi.

Bog je ostavio mogućnost Gradu da se brani i obrani:

Er ostavi meni obrane
 Ko i ti vidiš sinke mile
 I okolo na sve strane
 Tvrde i moje mire bile.
 Utvrđenje koje ostavi
 Slavnijem stupim sveta Vlasi
 Ki obranitelj gori u slavi
 I pomoćnik moj se glasi.
 On ufanje dobra moga
 On sve blago me najveće
 Sloboditelj zla svakoga
 Ustavit će moje smeće.

Kanavelić koristi metaforu feniksa da bi najavio ponovni procvat grada:³⁴

Ali ures će uzvratiti
 Moj prelijepi meni opeta,
 Ko feniče na svem sviti
 Iz pepela ka izlijeta.

³⁴ I Nikola Bona iskoristit će ovu metaforu u epiliju *Feniče aliti srečno narečenje gradu Dubrovniku po trešnji*, koja je nastala po njegovu povratku u Dubrovnik kao poklisar harača 1669. godine. Pjesma je objavljena u M. Tatarin, *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*: 187-203.

Iskazuje potrebu da se piše o dubrovačkoj katastrofi:

Neg sve tuge srca moga
I muke su i žalosti
Er ne vidim ja dragoga
Još da piše me gorkosti.

Da je bilo, međutim, govora i o drugim pjesnicima koji su mogli ili željeli dati osobni pjesnički doprinos naumljenoj zbirci, da se naslutiti upravo iz stihova Kanavelićeve pjesme koja opjevava dubrovačku tragediju pozivajući i druge pjesnike da učine isto.³⁵ Kanavelić drži da je o situaciji u Dubrovniku nužno ostaviti književni zapis, a on smatra da bi o tome, kao i o uzrocima i posljedicama katastrofe koja se dogodila u Dubrovniku, kako bi to ostalo zabilježeno za nova pokoljenja - trebao pisati Šiško Ivanov Gondola (1633-1682).³⁶ Muza se stoga obraća Šišku Gondoli nagovarajući ga da opjeva dubrovačku katastrofu, jer samo tako moći će se sagledati i u budućnosti svi aspekti te tragedije, a u tom ostvarenju naći će pouku nove generacije Dubrovčana:

Reci njemu ako ikada
Spjevat bila je tva požuda,
Sad je brijeme, spjevaj sada
Gorki uzrok mojijeh truda.
Piši er će vidjet bolje
Nova ljeta narod novi
U izgledu me nevolje
Ko nekrepak svijet je ovi.

³⁵ Petar Kanavelić, potomak ugledne korčulanske plemićke obitelji, pa stoga mletački podanik, cijeloga je života bio povezan s Dubrovnikom, vjerojatno i zbog činjenice da su mu u dva braka obje supruge bile rodnom Dubrovkinje (prva supruga bila je Pavle, kći Petra Franovog Stay i sestra filozofa Benedikta i slikara Frana, a druga Kanavelićeva supruga bila je Kata Boža Antica). Nezakoniti sin Petra Kanavelića, koji je bio dominikanac, umro je u Dubrovniku 1727. godine. O tome M. Pantić, »Petar Kanavelović i Dubrovnik.«: 461. Kanavelićevu empatiju s Dubrovnikom iskazuje i podulja pjesma *Dubrovnik oslobođen od harača na Blagdan ruke sv. Vlaha godine 1695*, objavljena u zborniku *Sveti Vlaho dubrovački parac u hrvatskoj književnosti*, prir. Dunja Fališevac, Miljenko Foretić i Luko Paljetak. Dubrovnik: Matica hrvatska - ogranak Dubrovnik, 2001.

³⁶ Slobodan P. Novak, »Gundulić, Sigismund Šiško (Sigismundo de Gondola, Sigismundus Gundula)«, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč i Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga, 2000: 265; Branko Letić, »Šiško Gundulić, dubrovački pesnik XVII veka (Život i rad)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* 7 (1972-1973): 247-265.

U noćnoj viziji kraljice slovinskoga jezika koja mu se ukazala sva shrvana bolom i donijela mu vijest da je srušen Dubrovnik, koji zove prijestolnicom književnosti, Kanavelić se, dakle, izravno obratio Šišku Ivanovu Gondoli pozivajući ga da svojim pjesničkim angažmanom dade duhovni doprinos posustalome Dubrovniku te otkrije koji je pravi uzrok srdžbe Božje koja je Dubrovnik srazila sa zemljom. U posljednjim stihovima pjesme, koji su upućeni Šišku Gondoli, Kanavelić ga poziva da opjeva dubrovačku katastrofu, da progovori o zlu udesu Grada za koji su krivi grijesi Dubrovčana. U Kanavelićevoj se pjesmi, kao i u Boninoj, provlači motiv ljudske krivnje za katastrofu potresa u Dubrovniku. O grijehu kao mogućem uzroku potresa izjašnjavaju se i drugi pjesnici, što je možda utjecaj biblijskog diskursa.³⁷ Čini se ipak da je Kanavelićeva presumpcija o grijehu izvan biblijskog konteksta i da Kanavelić, spominjući grijeh, ima percepciju o kojim je grijesima Dubrovčana riječ. Budući da Kanavelić predstavlja mletački politički *establishment*, jasno je da on aludira na dubrovačku trgovinu u vrijeme Kandijskog rata između Osmanlija i Mlečana, koji je jenjavao u vrijeme Velike trešnje i poslijepotresne krize.³⁸ Dubrovčani su stjecali tijekom tog razdoblja veliku zaradu zahvaljujući osmanskim trgovačkim putovima, što su im Mlečani jako zamjerali.³⁹ Pjesmu zaključuje Kanavelić nagovaranjem Šiška Gondole, od kojega očekuje da ponudi sliku dubrovačke katastrofe iz vlastita pera.⁴⁰

Piši zašto vas svijet čeka
 Od tve vidjet sve pameti
 Piši od zgone ove, neka
 Prava istina veće leti.

³⁷ U pismu rodaku u Mlecima, Dubrovčaninu Marku Bassegliju, vlastelin Frano Bobali piše: *Per il mal governo siamo castigati...* Neposredno nakon toga tvrdi da on, kao i većina dubrovačkog puka, smatra da je katastrofu prouzročilo nasilno uhićenje Marojice Caboge u franjevačkoj crkvi, u kojoj je nakon ubojstva svaka potražio azil. O tome: R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667 g.*: 51.

³⁸ Antun Vučetić, *Dubrovnik za Kandijskog rata 1645-1669. Iz dopisivanja Republike sa M. Sorgom-Bobalijem*. Dubrovnik: nakladom spisateljevom, 1896.

³⁹ Šime Ljubić, »Poslanice dubrovačke na mletačku republiku.« *Starine JAZU* 15 (1883): 44-52.

⁴⁰ Zlata Bojović (»Barokni pesnik Petar Kanavelović.«: 110) navodi da su ovi Kanavelićevi stihovi naknadno uvršteni u pjesmu, što se ne čini prihvatljivom tvrdnjom. Da su naknadno uvršteni, ti se stihovi ne bi ni našli u zbirci. Pjesma je upravo sa spomenutim stihovima objavljena u Anconi u vrlo kratkom vremenskom razdoblju (od ideje o zbirci do njezine realizacije jedva su protekla dva, najviše tri mjeseca). Diodono Bosdari je, nakon što je primljen u dubrovačku vlastelu koncem srpnja, imao jedva nešto više od mjesec dana da rukopis pripremi za tisak. Po svemu sudeći, previdio je Kanavelićeve stihove koji problematiziraju izbor pjesnika u ovoj tematskoj zbirci pjesama zbog brzine njezine pripreme, kao što je previdio niz pogrešaka, pa čak i u samom naslovu Kanavelićeve pjesme.

Zašto Kanavelić misli da dubrovačku katastrofu ne može opjevati nitko od preživjelih dubrovačkih pjesnika osim Šiška Gondolu? Zašto Kanavelić smatra upravo Šiška Gondolu, koji dotad nijednim svojim pjesničkim uratkom nije značajnije zainteresirao dubrovačke recipijente, pjesnikom očekivane epopeje o stradanju Dubrovniku? Šiško jest sin velikog epskog pjesnika Ivana Gundulića, no sam nije ostvario značajniji pjesnički opus.⁴¹ Istina, on je stradalnik, jer je u tom potresu izgubio suprugu, no malo tko među vlastelom, kao i među pjesnicima, nije izgubio ponekog iz uže obitelji u katastrofi potresa 1667. godine. Zna li možda Kanavelić nešto o Šiškovoj ulozi u postpotresnoj obnovi grada, na što se do danas historiografija nije osvrnula, ili Kanavelićeva želja ima uporište u sorboneškoj političkoj orijentaciji Šiška Gondole, nije nam poznato.

Pjesma je, osim izdanja u Anconi, sačuvana u još 11 prijepisa, što svjedoči o popularnosti koju je Kanavelićeva pjesma doživjela u Dubrovniku. O njoj se izjašnjava Appendini nazivajući je pjesmicom, što nameće pitanje da li je uopće pročitao rečenu pjesmu.⁴² Đuro Ferić (1739-1820) moćno je doživio Kanavelićevu sliku tragedije, pa mu se stoga izravno obraća ovim riječima: "Iako se strašna nesreća moga grada, koju si ti, Petre, mogao sam vidjeti, dogodila davno prije moga vremena, ipak kad čitam tvoje djelo o tome čini mi se, jao, da se sam nalazim u toj nevolji i u bijednom metežu. Štoviše, zapanjen se pitam zar se i poslije te tužne nesreće građani ne boje graditi kuće na tom istom tlu."⁴³

Ferića se, kao književnog znalca, dojmila Kanavelićeva pjesma koja predstavlja opis Trešnje iz druge ruke, jer Kanavelić pjesnik nije osobno doživio dubrovačku katastrofu, nego su ga o tome izvijestili prijatelji, rodbina i službenici Mletačke Republike koji su pozorno pratili razvoj događaja.⁴⁴ I kasniji proučavatelji Kanavelićeve pjesme o dubrovačkoj Trešnji smatraju je najboljom u zbirci tiskanoj u Anconi 1667. godine.⁴⁵

⁴¹ Slobodan P. Novak navodi da je Šiško Gondola namjeravao objaviti očevo remek-djelo *Osman*. O tome u: »Gundulić, Sigismund Šiško«: 265.

⁴² F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche*, sv. II: 250. Appendini navodi također da je Kanavelićeva pjesma naslovljena *L' amore convertito in odio*, no ona nema taj naslov u zbirci objavljenoj u Anconi 1667.

⁴³ Đuro Ferić, »Petri Canavelli de terraemotu Ragusino anni 1667.«, u: *Hrvatski latinisti. Piscis 17.-19. stoljeća*, sv. II, prir. Veljko Gortan i Vladimir Vratović. Zagreb: Matica hrvatska i Zora, 1970: 630-631.

⁴⁴ Đuro Ferić, *Elogia Ragusinorum poetarum qui Illyrica lingua scripserunt*: 300-301, rukopis 127, Knjižnica Male braće u Dubrovniku. Ferić, začudo, ne spominje puno dramatičniji prikaz potresa u spjevu Jakete Palmotića, koji je u njemu izgubio cijelu obitelj i sav imetak. Premda hvali Palmotićevo književno djelo, o potresu kojemu je Palmotić posvetio jedno cijelo pjevanje s nekoliko stotina stihova, Ferić nije zapisao ni riječi, što u dobroj mjeri upućuje na to da ga nije ni pročitao.

⁴⁵ M. Pantić, »Petar Kanavelović i Dubrovnik.«: 460.

Stihovano izvješće revnog službenika Republike

Završna pjesma ove nevelike zbirke jest *Piesan gospodina Bara Bettere, graghianina dvbrovackoga*.⁴⁶ Ona sadrži 106 stihova koji su ugrađeni u osmeračke katrene, od kojih je sastavljena pjesma.

Baro Bettera (1637-1712), sin talijanskog doseljenika iz Bergama koji se bavio trgovinom, stekao je naobrazbu u Isusovačkom kolegiju u Dubrovniku.⁴⁷ Poput oca, i on se nastavio baviti trgovinom i bio u tome uspješan. Osim toga, obavljao je kao obrazovan čovjek i različite dužnosti za Republiku, među ostalima i kao savjetnik Republike u poslovnim stvarima, *škrivan* bolnice *Domus Christi*, čuvar blagajne zaklade *Monte di pietà* u vrijeme Velike trešnje 1667. godine. Kao član *Akademije ispraznijeh* bio je ugledan i cijenjen pjesnik u Dubrovniku, o čemu svjedoče brojni rukopisi njegovih pjesničkih uradaka, kao i brojne pjesme ispjevane njemu u čast.⁴⁸ Bavio se pisanjem stihova i prepjevima s talijanskog na hrvatski jezik. Njegova poezija, najčešće religiozno-duhovne naravi, puna je moraliziranja, a otkriva i njegov maniristički ukus, propagira hrvatski jezik i pisanje književnih djela na hrvatskome jeziku.

Betterina pjesma je u sadržajnom pogledu tužaljka nad sudbinom grada koji je doživio potres s tragičnim posljedicama. Bettera sudbinu Grada naziva hudim porazom, jer je uništio svaku njegovu nadu u trenutku kad se to nitko nije nadao. Upravo je zablistalo bilo proljeće sunčanim zrakama, mirisima i raskošnim bojama, pozivajući ljude da uživaju u raskoši koja im je dana. Potres je sve u jednom trenu uništio, od građevina stvorio gomile. I to nije bilo dovoljno, ističe ojađeni Bettera, jer sve što je preostalo od potresa zapalio je nemili oganj i tako su te dvije nemilosti prouzročile da je grad ostao bez brojnih stanovnika i bez svoga blaga. Ono malo preživjelih bilo je prisiljeno bježati gazeći preko mrtvih tijela svojih sugrađana. Svaki poziv upomoć onih koji su ostali pod naslagama kamena bio je uzaludan. Mnogi su umirali pritisnuti stijenjem, vapaji onih koji su ostali u dubini dopirali su vani. Roditelji su uzaludno nastojali pomoći svojoj djeci. Djeca su bili bespomoćna pred u kamenu zarobljenim

⁴⁶ U zbirci Betterina pjesma ispunja prostor od 19. do 24. stranice.

⁴⁷ Miljenko Foretić, »Bettera, Baro.«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, ur. Nikica Kolumbić. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983: 728-730; Miljenko Foretić, »Bettera, Baro.«, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga, 2000: 70.

⁴⁸ Autografi njegovih pjesničkih uradaka *Sabrana djela, Čutjenja bogoljubna i Razlike pjesni ilirske* čuvaju se u Knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku: rkp. 238, rkp. 252 i rkp. 265.

roditeljima. Prijatelji su očajnički željeli pomoći prijateljima, ali sve je bilo bezuspješno. Pita se pobožni Bettera, kao u pasionu Isusa Krista, ima li koga tko pred takvom slikom ne bi procvilio. Što se Bara Bettere tiče, on se po svoj prilici nije slučajno našao u društvu autora zbirke; kao predstavniku višeg građanskog sloja, kao pjesniku, te odanom i revnom savjetniku Republike povjerena mu je zadaća da napiše domoljubnu pjesmu u teodicejskom duhu i s punom vjerom i nadom u skorbu obnovu srušenoga Grada koju je on, u to nema sumnje, u zadanom roku i uspio spjevati. Betterina pjesma ima narativni karakter. Pjesnik izvješćuje da je Grad pogodio nenadani potres, a nakon toga putanju zla dovršio je oganj u kojem su brojni stanovnici grada izginuli. Pokušaj preživjelih da se izvuku iz ruševina najčešće je bio neuspješan, jer nije bilo nikoga da im pomogne. Dakako, Bettera koji je preživio strahotu potresa i nevolje koje su nakon potresa pogodile Dubrovnik, ne govori o tome da su stanovnici bjesomučno bježali ne obazirući se na vapaje bližnjih, poznanika, susjeda, prijatelja, pa čak i članova vlastite obitelji, nego ističe nemoć onih koji nisu mogli, premda su to željeli, spasiti ljude koji su umirali pod teretom kamenja na sebi. U želji da unese tračak pozitivizma u sveopću sliku beznađa, on svjedoči da su u tragičnoj situaciji koja je pogodila stanovnike Grada ljudi pomagali jedni drugima. Bettera ne spominje osobne gubitke u potresu, ne spominje slike stradanja poznatih, prijatelja i rodbine koje su se duboko morale zariti u njegovu emotivnu dušu, nego pjeva o općem stradanju Grada. Pjesnički zadatak koji je nastojao izvršiti, kako je smatrao na najbolji način, imao je isključivo službeni karakter, pa stoga nigdje ne govori u svoje ime, ne govori nezvaničnim jezikom. Bettera ne postavlja nigdje u svojoj pjesmi ni problem grijeha kao uzroka dubrovačke tragedije. Kao mudar građanin, Bettera je dobro znao da nije na njemu, predstavniku običnog puka, da razmatra delikatno pitanje o grijesima pojedinaca i grijesima vlasti i povezuje ga s katastrofom. Stoga je njegova zaključna misao teološke naravi, da nema ništa postojano na zemlji i da svi trebaju doći pred Božje lice, pa stoga poziva sve na predanu i iskrenu molitvu.

Premda su sve tri pjesme nastale u razdoblju u kojem su dubrovačke rane bile još posve svježije, u njima se ne osjeća blizina katastrofe i lišene su svakog individualnog osjećaja boli koji prati velike tragedije. U sve tri pjesme zbirke *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju* pojavljuju se zajednički motivi kao što su prikaz stradanja Grada i njegovih stanovnika, milosrđe Božje i strpljivost puka da se obnovi Grad iz pepela, poticanje stanovnika na obnovu srušenoga Grada. Pjesme ne govore o panici, bježanju iz Grada, prepuštanju ranjenika nemilosti, krađama i otimanju. Ni u jednoj od tri pjesme ne javlja se motiv individualnog gubitka, odnosno osobnog stradanja; sve je usmjereno prema općem dobru te

materijalnoj i duhovnoj obnovi Grada i njegovih stanovnika. Sličan sadržaj pjesama navodi na zaključak da su pjesnici pisali prema uputama, da ih je vodila ista opća ideja. Očito je da su pjesme koje čine spomenutu zbirku bile naručene. Naručitelj je, nema sumnje, dubrovačka vlada. Uvodna Bonina pjesma je budničkog i programatskog karaktera. Nema u njoj ni opisa ni pripovijedanja; složena je kao niz stihova - natuknica koje su trebale poslužiti koautorima zbirke.

Kod Kanavelića se, slično kao kod Bone, javlja antropomorfizirana figura, u ovom slučaju muze, odnosno kraljice hrvatske književnosti koja izvješćuje pjesnika o stradanju Dubrovnika i niže o tome emotivne slike. One se podudaraju s Betterinim izričajem, pogotovo kad govori o nemoći preživjelih da pomognu onima koji su ostali zatrpani. Pod sklopljenim zidovima ostaše majka s kćeri, otac sa sinom, braća zagrljena - idilične slike zajedničke smrti pod kamenjem. Kanavelić kao nedubrovačanin i kao neočevidac ne govori o sramotnom bježanju, koje su inače mnogi suvremenici i svjedoci osudili, pa čak i sam Bona kada o tome izvješćuje Mustaj-pašu u 13. pjevanju Palmotićeve *Dubrovnika ponovljenog*. Muza koju pjesnik naziva kraljicom uviđa da je Bog nije htio do kraja uništiti, nego samo pokarati za teške grijeha. Ostavio joj je sačuvane gradske bedeme s likom Sv. Vlaha. Ona vjeruje u obnovu Grada kao što se obnavlja feniks - ptica koja izlijeće iz pepela. Uviđa da je nužno pretočiti u stihove dubrovačku katastrofu, ali ne vidi nikoga tko bi mogao opjevati njegovu tragičnu sudbinu osim Šiška Gondole. Želi da se prava istina o dubrovačkoj tragediji širi iz njegova pera. Postojala su različita izvješća sa svjedočanstvima o katastrofalnom potresu koji je uništio Dubrovnik. Neka su tiskana i na više jezika. Pa ipak, dubrovačka vlast smatrala je da emotivna pjesnička riječ ima jaču moć od jednoličnog dokumentarnog izvješća, da je upamtljivija i da lakše i brže putuje s jednog kraja svijeta na drugi te stoga dublje može ganuti i pokrenuti recipijente.

Jesu li pjesnici pozvani da sudjeluju u ovoj zbirci, osim Nikole Bone, bili samo Baro Bettera i Petar Kanavelić, nije nam poznato. Među preživjelom vlastelom koja je ostala u Gradu, kao i među pučanima, bilo je više pjesnika, među kojima su znatniji Džore Džorin Palmotić (oko 1606-1675), Jaketa Ivanov Palmotić (oko 1616-1680), Petar Bogašinović (1620-1700), Bernard Orsatov Giorgi (1621-1687), Saro Ivanov Bona (oko 1632-1721), Šiško Ivanov Gondola (1633-1682), Mato Marinov Bona (oko 1637-1708), Vlaha Skvadri (1643-1691), Bernard Marinov Sorgo (oko 1651-1719) i drugi. Nije poznato je li još netko od renomiranih pjesnika bio pozvan da sudjeluje u angažiranoj zbirci na temu dubrovačkog potresa, osim plemića Bone, pučanina Bettere i korčulanskog plemića Petra Kanavelića. Na posljednoj stranici zbirke, nakon završnih stihova

Bara Bettere, kraći tekst je dopisao recenzent ove knjižice Diodono Bosdari (oko 1615-oko 1679). On izjavljuje da je izabran od svoga svetog reda, dakle kao pripadnik svećeničkog zvanja, da potvrdi kako u knjižici stihova spomenutih autora nema ništa što je protivno katoličkoj vjeri, kao ni tradiciji, pa stoga dopušta da knjižica bude objavljena. Potpisuje se na dnu knjižice kao svećenik i prevoditelj s ilirskog jezika. Njegova ovjera datirana je 26. rujna 1667. godine. Znakovito je da je Diodono Bosdari 30. lipnja te iste 1667. postao pripadnik dubrovačke vlastele tijesnim izborom od 24 naspram protivnih 22 glasa.⁴⁹ Diodono Bosdari primljen je među vlastelu sam, kao pojedinac, a ne u akciji kojom se nastojalo popuniti redove prorijeđenih članova dubrovačke vlastele. Bio je svećenik, dakle bez potomstva koje bi ojačalo aristokraciju, što pokazuje da ga je dubrovački Senat činom uključenja želio nagraditi za važne poslove koje je obavio za Republiku.

Vokabular katastrofe Mata Marinova Bone

Postoji pjesma koja svojim sadržajem i naslovom posve odgovara zahtjevima koje su ispunile tri pjesme koje su se našle u zbirci objavljenoj u rujnu 1667. godine. Riječ je o pjesmi pod naslovom: *Pjesan gospara Mata Mara Bunića, vlastelina dubrovačkoga, u trešnjju*. To je jedina poznata pjesma dubrovačkog plemića Mata Bone koja svojim sadržajem upućuje na to da je nastala s pretenzijom da bude uvrštena u zbirku. Jesu li domoljublje, želja da se nađe u odabranom društvu izabranih pjesnika, ili pak nešto treće potaknuli Mata Bonu da napiše pjesmu o Velikoj trešnji, ne može se iščitati iz sadržaja pjesme, no ona svakako nije našla mjesto u zbirci *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnjju*. Uzmemo li u obzir činjenicu da je Mato Bona bio među nekolicinom vlastelina koji su opljačkali državnu blagajnu u dramatičnim danima neposredno nakon potresa, razlog što se njegova pjesma nije našla među tri odabrane u zbirci postaje jasniji.⁵⁰ Pjesma se sastoji od 37 osmeračkih katrena u kojima pjesnik poziva svoje sugrađane da obnove grad.⁵¹ Ima 148 stihova. Pjesnik u njoj tumači da je potres došao kao kazna Božja za grijeh, jer je potres pogodio Grad upravo

⁴⁹ *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), ser. 3, sv. 114-115, f. 58v, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD); L. Vojnović, »Prva smrt Dubrovnik.«: 60-61; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 2: 141.

⁵⁰ »Bunić Mato Marov.«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, ur. Aleksandar Stipčević. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989: 500-501; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 2: 112.

⁵¹ Prema rukopisu br. I.b.112 u Arhivu HAZU u Zagrebu, pjesmu je objavio Petar Kolendić, »Jedna pesma Mata Bunića o dubrovačkom potresu 1667.« *Narodna starina* 12/32 (1933): 267-269.

na onaj dan kada Bog daje milosti pravednicima - Veliku srijedu, dan kad se vjernici obično ispovijedaju prije velikog blagdana Uskrsa.⁵² Vjerojatno je ovom tvrdnjom aludirao na činjenicu da je toga dana Veliko vijeće trebalo odlučiti o molbi za pomilovanje Marojice Caboge (1630-1692), vlastelina koji je izdržavao dugogodišnju kaznu zbog ubojstva svaka, a koji je bio na silu izvučen iz Franjevačkog samostana i uhićen uz prekršaj crkvenog azila, što je dio vlastele držao grijehom koji je izazvao Božji gnjev.⁵³ Mato Bona, zbog okolnosti velikog broja izginule vlastele, nije ozbiljnije kažnjen za pokušaj krađe, a domoljublje je iskazao u važnim i odgovornim diplomatskim zadaćama koje su mu bile povjerene u teškim godinama krize Dubrovačke Republike. Godine 1668. jedan je od zapovjednika vojske u Konavlima i izaslanik bosanskom paši zbog pljačkaških upada iz Hercegovine. Poklisar je harača 1669, kojom prilikom izvještava vladu o pokušaju dvojice izaslanika kneza Zrinskog da na Porti pridobiju potporu za urotu. Godine 1687/90. u diplomatskoj je misiji u Beču s namjerom da preko španjolskog poslanika nagovori kralja na okupaciju Bosne i Hercegovine. Godine 1693. pregovara s mletačkim duždem, koji se na putu za Levant nalazio u dalmatinskim vodama. Obavljao je razne službe u Dubrovačkoj Republici, bio je član Maloga vijeća, a u razdoblju od 1677. do 1704. godine 12 puta i dubrovački knez.⁵⁴ U pjesmi o potresu koji je 1667. pogodio Dubrovnik autor je ukratko izložio tijek te nesagledive katastrofe. Kao jedan od preživjelih, odlučio je posvjedočiti kako ju je on doživio. Zapisao je da se najprije zemlja zatresla i potom se sve srušilo. Onda se nebo zamračilo, bilježi dalje Mato Bona, tako da je svatko mislio da će pasti na zemlju i svi su bezglavo bježali ne znajući kamo. Jer ispred Boga nemoguće se skriti, nastavlja pjesnik, pa su tako u bijegu ginuli od kamenja koje je odasvud po njima padalo. Mnogi su

⁵² Čini se da Mato Bona aludira na isti grijeh koji spominje i Frano Bobali u pismu rodaku Marku Basseglju. O tome: R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667.* g: 51.

⁵³ Ilija Mitić, »Primjer pružanja crkvenog azila u dubrovačkom samostanu Male braće tijekom polovine XVII stoljeća.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb-Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, 1985: 405-411.

⁵⁴ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika. 2:* 112. Mato Marinov Bona napisao je 16. siječnja 1680. godine molbu Velikom vijeću da je, zbog odbijenice Senatu u srpnju 1678. godine da pođe za poklisara harača, a imajući na umu kako bi njegovo dugo odsustvo bilo pogubno za njegovu brojnu obitelj te s obzirom na to da njegovo krhko tijelo ne bi izdržalo napore dugog i mučnog putovanja, kažnjen kaznom od dvije godine boravka u Malom Stonu, u tvrđavi Koruni, i desetgodišnjim ukidanjem svih beneficija. Budući da je u Ston, u nečisti zrak doveo cijelu svoju obitelj, te da mu se jedan sin zbog toga razbolio i umro, moli vijećnike da ga oslobode daljnjeg obavljanja dužnosti u Stonu. U molbi ih podsjeća da je već obavio brojne važne državne poslove, kao i to da s obitelji živi u velikoj oskudici (*Acta Maioris Consilii*, ser. 8, sv. 48, f. 52-53v, DAD).

umirali od straha prije toga. Stihotvorac Mato Bona, kao i pjesnici Baro Bettera i Petar Kanavelić, zamjećuju tragične i vrlo emotivne slike međuljudskih odnosa i suosjećanja u patnji: majku s teško ranjenom kćeri u krilu, roditelja sa sinom koji ranjen ili mrtav leži na tlu, prijatelja s prijateljem, braću u smrtnom zagrljaju.

Ondi vidiš hćercu milu
 svu u krvi uzdisati,
 gdi svoj majci mre u krilu,
 a ne može joj pomoć dati.
 Ondi draga roditelja
 s svojijem sinkom na tle strena,
 s prijateljkom prijatelja,
 braća s braćom zagrljena...⁵⁵

Slike katastrofe u Mata Bone su brojnije, pogotovo kad spominje djecu. Primjećuje da su gladna djeca plakala ištući kruha. Naglašava da je bespomoćnu djecu otimao žestoki plamen. Primjenjuje končetozni pristup kad za uzdahe nesretnika zgnječenih gomilama kamenja kaže da su raspirivali još žešće oganj koji se ničim, a kamoli suzama nije mogao ugasiti.

Er bi već broj uzdaaha
 Ispod stijena živijeh ljudi
 Tim se veće ognja plaha
 Moć ražeže i probudi.

No, Mato Bona je, za razliku od koautora zbirke, zabilježio i to da su mnogi napuštali svoje bližnje bježeći bezobzirno, gazeći preko ruševina ispod kojih su zazivajući pomoć umirali bližnji, što je također moglo odgovoriti članove Senata da njegovu pjesmu uvrste u zbirku koja im je bila neobično važna u diplomatskim nastojanjima sa susjednim državama. Mato Bona razotkriva beskompromisno golu istinu: sin je ostavljao oca, majka je napuštala sina. Ostavljeni u nevolji bili su prijatelji, braća, djeca. Oni koji su bježali, probijajući se između ruševina i brojnih leševa, glasno su molili Boga da im oprosti grijeha. Grad je bio opustošen kad se oganj rasplamsao i počeo harati, pretvarajući u pepeo sve što je od imovine dubrovačkih stanovnika preostalo, koseći pod sobom preživjele koji su bili

⁵⁵ Zanimljivo je da je i Petar Kanavelić, koji se nije nalazio na ugroženom području u vrijeme potresa, dao posve istu sliku u svojoj pjesmi o stradanju Dubrovnik, u kojoj vidi stradale pod kamenjem: majku s kćeri, oca sa sinom te brata s bratom zagrljene. Usmenim izvješćima putovale su tragične slike dubrovačkih stradanja od mjesta do mjesta na jadranskoj obali.

zarobljeni pod zidovima građevina. Strašan plač odjekivao je opustjelim i uništenim gradom, jer svi su ostali bez onoga što su posjedovali i svatko je izgubio nekog bližnjeg. Tek stoti dio dubrovačkih stanovnika preživio je katastrofu, pretjeruje u ocjeni demografske situacije nakon potresa Mato Bona. Drži da je tu manjinu Bog ostavio na životu da bi se mogla pokajati i nastaviti braniti dubrovačku slobodu.

Svega od puka stoti dio
 živ ne osta s te nesreće,
 kojijeh Višnji blag i mio
 pogubiti ne htje veće.
 Ostavi ih jedno, neka
 pokaju se i sahrane,
 drugo po sve vijeke vijeka
 svu slobodu neka brane.

U završnici pjesme autor razmatra različitost čovjekovog i Božjeg planiranja. Čovjek zacrtu svoj plan, ali nema spoznaje o tome što je Božji naum. Stoga je potrebno da čovjek uvijek slijedi Božju volju. Iskazuje nadu da bi Dubrovnik mogao opet procvjetati novom snagom kao što procvjeta voćka koja je koncem zime dobro podrezana. Ona tada daje obilat i zdrav prinos. U tome vidi smisao dubrovačke katastrofe. Uzda se u pomoć Sv. Vlaha i očekuje da će Dubrovnik opet jednom postati lijepa kruna Dalmacije.

Palmotićeve dokumentarizam i književna imagologija

Epilij *Feniče aliti srećno narećenje gradu Dubrovniku po trešnji* Nikole Bona nastao je neposredno nakon pokliskarskog pohoda s Jaketom Palmotićem.⁵⁶ Autor se javlja prije svega kao glasnogovornik aristokratskog republikanizma, a manje kao pjesnik, iako se oduševljava idejom obnove Grada i vizijom feniksa

⁵⁶ Epilij Nikole Bone *Feniče aliti srećno narećenje gradu Dubrovniku po trešnji* sačuvan je u četiri prijepisa, dva iz 18. i dva iz 19. stoljeća, od kojih se dva nalaze u Arhivu HAZU (rkp. I.b.103, prijepis Miha Džona Restija, i rkp I.b.112), po jedan u Arhivu Male braće u Dubrovniku (rkp. br. 895) i u Državnom arhivu u Dubrovniku (rkp. br. 28, prijepis don Luke Pavlovića). Epilij je objavila Zlata Bojović, »Pesnički opis spasavanja svetačkih moštiju u Dubrovniku posle zemljotresa 1667. godine.«, u: *Slovensko srednjovekovno nasleđe. Zbornik u čast profesora Đorđa Trifunovića*, ur. Zorica Vitić, Tomislav Jovanović i Irena Špadijer. Beograd: Čigoja štampa, 2002: 66-75; M. Tatarin, *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*: 187-203.

koji niče iz pepela. Nikola Bona, međutim, nema poetsku snagu kojom bi odjenuo svoje domoljubno oduševljenje i radost povratka časnih sestara iz Italije, među kojima je bilo pet njegovih rođenih sestara, pa njegov epilij ostaje u granicama promicanja obnove Grada.

Spjev započinje teodicejskim stavom da je potres bio Božja opomena za grijeh, a razlog za potres pronalazi pjesnik u biblijskoj mudrosti da Bog kažnjava upravo one koji su mu mili.⁵⁷ U sadržajnom pogledu Bonina pjesma podsjeća u svim detaljima na mnogo opsežniji i dublji spjev Jakete Palmotića Dionorića, s kojim je u društvu proživio tegobne i neizvjesne, ali slavne dane poklisarskog pohoda s haračem na Portu u razdoblju najteže poslijepotresne krize koja je pogodila Republiku. Ta činjenica potvrđuje zajedničke stavove dvojice poklisara o svim domovinskim pitanjima, kao i to da su vrlo zauzeto zajednički promišljali sudbinu svoje domovine.⁵⁸

Jaketa Palmotić Dionorić (oko 1616-1680), koji je u Velikoj trešnji izgubio cijelu obitelj i svu imovinu, potaknut tom katastrofom napisao je ep od 20 pjevanja (pretekla ga je smrt da završi dvadeseto pjevanje) *Dubrovnik ponovljen*, u kojem se tematski i sadržajno oslanja na tragični događaj potresa koji je pogodio Grad 6. travnja 1667. godine.⁵⁹ Cijelo 13. pjevanje posvetio je impresivnom prikazu tog dramatičnog događaja kojemu osobno nije svjedočio, jer se u to vrijeme upravo vraćao u Dubrovnik nakon dvogodišnjeg boravka u ulozi poklisara harača na Porti.⁶⁰ Podrobna saznanja o svemu što se tih tragičnih dana događalo u Dubrovniku dobio je po dolasku u Grad od svojih staleških drugova, ponajprije braće Nikole i Serafina Bona koji su mu bili dobri prijatelji. Bez obzira na nesreću koja ga je duboko ranila, Palmotićev spjev, usko povezan uz doživljaj tragedije, ne razvodnjuje se u plačnoj i tugaljivoj ispovijedi, nego se svi njegovi osjećaji sjedinjuju u snažno domoljublje.⁶¹

⁵⁷ Istaknuo M. Tatarin u: *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*: 187-127.

⁵⁸ Jaketa Palmotić Gjonorić, *Dubrovnik ponovljen i Didone*, prir. Stjepan Skurla. Dubrovnik: nakladom i troškom tiskare D. Pretnera, 1878.

⁵⁹ Biografiju Jakete Palmotića Dionorića donosi Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A-D)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2013: 66-70.

⁶⁰ Slavica Stojan, »*Dubrovnik ponovljen* Jakete Palmotića.«, u: Jaketa Palmotić, *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*, prir. Slavica Stojan. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2014: 16-17.

⁶¹ Pavao Pavličić, »Čitanje spjeva *Dubrovnik ponovljen* Jakete Palmotića Dionorića.« *Dubrovnik* 14/2 (2003): 49-93; Branko Letić, *Rodoljublje u dubrovačkoj književnosti XVII. veka*. Sarajevo: Svjetlost, 1982: 164-179.

Nijedan pisac prije Jakete Palmotića nije prikazao sva lica potresa u književnosti kao što je to učinio ovaj dubrovački pjesnik i diplomat. Palmotić govori o neposluhu i bunama u dubrovačkim redovima:

Naripiše na nas veće 9570
Svakolika zla žestoka,
Grabše, plijeni, jadi i smeće
I posluh nam vas dignu se
Er nikoga veće ne bi
Ko našem gospodstvu se 9575
Vjerna ukaza srca u sebi.

Donio je dojmljiv audiovizualni prikaz iznenadnog rušilačkog trusa takve snage da je zemlja ne samo podrhtavala, nego se i otvarala, dok je kamenje letjelo na sve strane, a građevine se pretvarale u gomile ruševina pred očima zaprepaštenih ljudi. Otkrio je recipijentu nikad dotad opisane vizualne i akustičke senzacije koje je potres proizveo, kao što su oblak prašine koji je zastro nebo poput mračne noći i prodorna grmljavina stijena koje su se rušile poput udara stotine strašnih gromova. Palmotićeви stihovi ujedno su i prvi književni zapis o plimnom valu koji je potirao kuće pred sobom, a bio je tako moćan da se činilo kako će srušiti i brežuljke na svom putu. Opjevao je potresnim stihovima sve reakcije stanovnika pogođenoga grada, zapisavši kako su na prve znakove potresa ostali zbunjeni, ne snalazeći se zatečeni na najrazličitijim mjestima, neki još u posteljama sa svojim suprugama u ljubavnom zagrljaju; drugi su pak zaglavili na jutarnjoj misi u katedrali. Jedni su bili paralizirani činjenicom da su im najbliži članovi obitelji poginuli, dok su drugi bježali glavom bez obzira ne obazirući se na poluživu rodbinu koja ih je preklinjala iz ruševina da ih se pokuša osloboditi stijena i kamenja koji su im prepriječili put spasenju. Dojmljiv je i pun emotivnog naboja Palmotićeв prikaz iznakaženih tijela na ulicama, udova koji proviruju iz ruševina, djevojaka koje bez srama, posve izbeumljene, bježe gole probijajući se kroz gomile ruševina. Ostavio je Palmotić zvučni zapis jauka i cviljenja što su dopirali sa svih strana, ali se na njih nisu obazirali preživjeli sumanuto tražeći put prema spasu, tako da su ostavljali roditelji svoju djecu, a djeca roditelje, muževi svoje žene, a žene svoje muževe, kako je tu situaciju sročio Palmotić. Preživjele u bijegu preko bijednih ruševina svoga grada uspoređuje s krdom divljih zvijeri, ne osvrćući se na zapomaganja i jauke svojih bližnjih, zatrpanih pod hrpama kamenja. Osuđuje taj čin koji otkriva da ti ljudi nemaju ni srca ni razuma.

Oslikavajući psihologiju očajnika uočio je kako je instinkt za spašavanjem vlastita života jači od svih rodbinskih odnosa, ljubavi i vjere. I nadbiskup je, ne razmišljajući o svojoj pastvi, pobjegao iz Dubrovnika zajedno sa svim preživjelim koludricama. Napuštali su i plemići svoj grad, s odlukom da se više nikad u njega ne vrate. Pripovijedajući o drugoj etapi katastrofe, Palmotić je opisao stihovima kako se nekoliko dana poslije Trešnje razvila zastrašujuća ognjena stihija i sve što je preostalo nakon potresa pretvorila u pepeo, usporedivši grad s gorostasnom peći koja se razgorjela. U trećoj fazi pustošenja Palmotić je prikazao kako jadne ostatke grada pljačkaju ljudi koji dolaze s druge strane granice Dubrovačke Republike. Prešućuje, međutim, da su po gradu krali i sami njegovi građani, pa čak i plemići. On radije govori o tome kako se konsolidirala gradska vlast i zavela mir i red na ulicama uništenog Dubrovnika. Smatrajući Veliku trešnju presudnim događajem u povijesti Dubrovnika o kojem je potrebno ostaviti svjedočanstvo, Palmotić je s istančanim senzibilitetom i nadahnuto oslikao sve pojedinosti dramatičnih događaja koji su iz korijena promijenili život i stanovnika i vladalaca Dubrovnika i doveli ih na rub gladi i neimaštine, tako da se na njih mogla primijeniti čuvena Gundulićeva opservacija o neizvjesnosti i ćudljivosti ljudske sudbine “tko bi gori, eto je doli”:

Mnogo dana gladovasmo 9745
 Bojasmo se i strašismo,
 Smrt prid očim sved gledasmo,
 Sve što imasmo izgubismo:
 Grad, rođake, blago i zlato,
 I svu slavu našijeh dika, 9750
 I s tijem biće još bogato,
 Ke među nam bješe od vika
 Ter smo sada svi ostali
 Lačni, goli i ubozi,
 I na ništa tako pali 9755
 Da od glada ginu мноzi.

Pozornost je pjesnik posvetio obnovi srušenoga Dubrovnika, materijalnoj kao i duhovnoj, držeći da je, usporedo s izgradnjom uništenih dijelova grada, potrebno sanirati i duše njegovih stanovnika koji su, po njegovu mišljenju, svojim brojnim grijesima skrivili nesreću koja se nadvila nad Gradom.

Obnova počinje u Gradu, ukapaju se mrtvi iskopani iz kuća:

Utoliko u gradu se 1485
 Zavaljeni čiste puti,
 A i kuće kopaju se,
 Kijeh obori udes ljuti.
 Svak o teškom trudu radi,
 Svak nastoji o potrebi 1490
 I opet spravlja da sagrađi
 Stan i kuću dragu sebi.
 Njeko blago iznahodi
 U velikoj prem radosti,
 A nekome nać se zgodi 1495
 Svojijeh dragijeh mrtve kosti,
 Kijeh u jadu i u plaću
 Mrazni u grob ospremljiva...

Mrtvi nalaze mir u svojim grobovima, a živi, koji su u strahu pobjegli, vraćaju se u napušteni grad da bi sudjelovali u njegovoj obnovi. I Palmotić, koji je u potresu izgubio sve što je imao, piše o potresu govorom diplomata, a ne očajnog oca i muža. Palmotić je opjevao opću tugu i žalost, a svoju je osobnu zatomio.

Iskustvo potresa u pjesmi Andrije Zmajevića

Andrija Zmajević (Perast, 1624 - Perast, 1694) školovao se u Kolegiju rimske Propagande za širenje vjere i obranio doktorat iz teologije i filozofije.⁶² Njegujući ljubav prema nacionalnom jeziku, Zmajević je u svom *Ljetopisu* zapisao da je u Rimu, pored drugih pozdrava na 26 različitih jezika, on pozdravio švedsku kraljicu Kristinu na slovinskom jeziku.⁶³ Doživio je potres 1667. godine u vrijeme kad je bio župnik Perasta. O tom nemilom događaju Zmajević je napisao pjesmu koja ima oblik poslanice i koja je bila ispejvana za nekog neimenovana pjesnikovog prijatelja u Dubrovniku.⁶⁴ Pjesnik je tog tragičnog jutra 6. travnja 1667. godine krenuo iz Perasta u Dubrovnik, gdje je kanio provesti uskrzne blagdane

⁶² Lovorka Čoralić, »Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića.« *Croatica Christiana Periodica* 28 (2004): 207.

⁶³ Miloš Milošević, »Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.« *Anali Historijskog instituta JAZU* 12 (1970): 315.

⁶⁴ Milošević navodi da je Zmajević bio u prijateljskom odnosu s Gondolom i Palmotićem, misleći pritom na Šiška Ivanova Gondolu i Jaketu Palmotića Dionorića.

u kući neimenovana prijatelja kojemu je upućena poslanica *Slovinska dubrava istočna Dalmacija milostivo od Gospodina Boga pohođena godište 1667*. Na tom putu najprije je Zmajević posjetio prijatelje na otočiću Sv. Jurja, koji je smješten pred gradićem Perastom, da bi predslavio misu u istoimenoj crkvi.⁶⁵ Ljepotu toga proljetnog jutra, razbuđenost ptica i mlado zelenilo okoliša pjesnik je oslikao narativnim dvanaestercima i trinaestercima, kojima započinje njegova dulja pjesma o potresu 1667. koja sadrži 324 stiha. Neposredno prije nego što je dovršio službu Božju zemlja se jako zatresla i svi su se zidovi crkve svalili. Padalo je po njemu kamenje, pokopavši ga živa. Pjesnik nije ni slutio kako može biti strašan pritisak hladne kamene ploče, koju je doživio kao silnu Božju srdžbu koja se na njega obrušila s visina. Priznaje da nikad nije osjetio snažniju bol od tog pritiska teškim kamenjem. Svoje stihove pretvara u molitvu kojom se u osmeračkim sestinama obraća Gospodinu da ga oslobodi iz gomile kamenja kao što je mrtvoga Lazara iz groba povratio u život nakon što je nekoliko dana bio ukopan:

Izvad', izvad' slugu tvoga
Koji pomoći ne ufa druge
Neg od Tebe, svoga Boga...

Potom se opet vraća recipijentu, tumačeći narativnim dvanaestercem kako mu je pod gomilom kamenja bilo nemoguće i riječ izustiti, jer mu je jezik bio otežao od teške sline i usta zalijepljena, vjerojatno od žeđi. Nakon nekoliko sati kopanja oslobodili su ga iz ruševina njegovi domaćini. Iskopaše ga živa, ali ozbiljno ranjena, oprali mu krvavo lice i odnijeli ga na sigurno da se oporavi od rana i trpljenja.⁶⁶ Tek kad se napio, mogao je progovoriti, najprije slaveći Boga i zahvaljujući mu što ga je spasio. I taj dio njegove pjesme ima karakter molitve, ovaj put molitve zahvalnice. Dvije sestine u kojima na način usmene poezije prikazuje svoj susret s tužnim slavujem (vjesnikom iz Dubrovnika) koji ga izvješćuje o stradalome Dubrovniku složene su u narativnim dvanaestercima. U živahnim osmeračkim sestinama Zmajević zahvaljuje Bogu što ga je ostavio na životu. Karakteristika ove podulje pjesme je upravo polimetrija u kojoj je

⁶⁵ Zmajevićevu poslanicu prvi je objavio Miloš Milošević prema rukopisu iz Arhiva HAZU u: M. Milošević, »Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.«: 297-330; Andrija Zmajević, »Slovinska Dubrava. Pjesnička poslanica postradalom Dubrovniku godine 1667. (ulomci).« *Dubrovnik* 4/4 (1993): 211-214; L. Čoralić, »Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića.«: 203-220; Andrija Zmajević, »Slovinska dubrava, istočna Dalmacija, milostiva od Gospodina Boga pohođena godišta 1667. pjesan.«, u: *Poezija Dubrovnika i Boke kotorske*, prir. Zlata Bojović. Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske, 2010: 245-254.

⁶⁶ Zmajević je kao opat crkve Sv. Jurja služio misu za pokojne. Tom prigodom u crkvi je poginulo više Peraštana. O tome M. Milošević, »Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.«: 299.

pjesnik za različite psihološke situacije nalazio adekvatno metričko rješenje: uz dvanaesterce, koji imaju pripovjednu funkciju, smjenjuju se u Zmajevićevoj pjesmi osmerci i šesterici, miješani ponegdje i s petosložnim stihom.⁶⁷

Ostatak pjesme usmjeren je na dubrovačku katastrofu. Zmajević nije mogao u toj pjesmi, nastaloj neposredno nakon Velike trešnje, znati razmjere nesreće koja se sručila na Grad, pa stoga u pjesmi nema faktografskih detalja i dokumentarističkih prikaza. Zmajević sagledava posljedice katastrofe na širem nacionalnom planu, podsjećajući recipijente što je značio Dubrovnik sa svojom književnom tradicijom, svojom kulturološkom, znanstvenom i političkom ulogom na mnogo širem nacionalnom području od granica male Dubrovačke Republike. Prijelaz s osobnog doživljaja potresa na tužbalicu nacionalnih razmjera zbog dubrovačke situacije pjesnik rješava pojavom tužnog slavuja iz usmenog pjesništva. Zmajevićovo obraćanje slavuju u osmeračkim katrenima ispunjeno je pitanjima po uzoru na narodne pjesme. Slavuj otkriva Zmajeviću da tuži zato što je Dubrovnik tog jutra srušila Trešnja. Zmajević na vrlo emotivan način iskazuje nadu da će se Dubrovnik oporaviti, porušene palače obnoviti, književnici nastaviti pisati svoja djela. Iako su odnosi Dubrovčana i Bokelja bili opterećeni sveprisutnim antagonizmom koji je poticala Venecija, u pjesmi Andrije Zmajevića osjeća se pjesnikova iskrena sućut zbog tragedije grada susjeda, veliča se slavna i sadržajna povijesna veličina Dubrovnika, pjesnik ohrabruje njegove stanovnike humanim i toplim porukama.⁶⁸ Pjesma je prožeta dubokom tugom zbog nenadane tragedije i iskrenom nadom u njegov oporavak. Vjerojatno je Zmajevićeva pjesma i prva pjesma napisana o Velikoj trešnji jer je, uznemiren događajem koji je bio poguban i za samog Zmajevića, odmah nakon događaja i saznanja za dubrovačku katastrofu počeo pisati pjesmu.⁶⁹ Iz stihova se to jasno iščitava:

...Od onoga koji prođe
Tresuć danas naše dvore. 179-180

⁶⁷ M. Milošević, »Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.«: 300.

⁶⁸ M. Milošević, »Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.«: 305.

⁶⁹ Petar Kolendić je u kraćem uvodu pjesmi o Velikoj trešnji Mata Marinova Bona, objavljenoj u *Narodna starina* 12/32 (1933): 267-269, naznačio da je prvu pjesmu o toj Trešnji napisao Andrija Zmajević (1624-1694). Zmajević je, naime, ostavio zapis da je istog dana kad je doživio potres napisao pjesmu, po svoj prilici ponesen saznanjem da je samim čudom preživio katastrofu. Posve je nemoguća pretpostavka da je u Dubrovniku, u općoj pometnji i užasu koji je posijala po Gradu katastrofa, itko i pomislio da se uhvati pera i opiše proživljeni užas. Naime, nakon straha koji je doživio toga dana, poklopljen gromadama kamenja, Zmajević se vratio u kakvu-takvu normalnu svakodnevicu, dok je u Dubrovniku tjednima vladalo stanje bezizlaznosti i očaja, uvećano strahom od požara koji je danima gutao dijelove grada.

Još će jednom potvrditi Zmajević da je stihove ove pjesme napisao neposredno pod dojmom potresa koji je sam doživio i pod dojmom vijesti iz Dubrovnika:

Slavića otpravih a tješi nje jade
Razgovor sastavih žalost ki mi dade. 275-276

Pjesmu je, dakle, napisao čim je otpravio tekliča koji je donio vijesti o posljedicama Trešnje u Dubrovniku. U zaključnim stihovima ponudio je utjehu u novozavjetnoj paraboli prekopane (protresene) livade na kojoj nakon oranja raste i sazrijeva zdraviji i obilniji rod.

Andrija Zmajević prepisivao je stihove dubrovačkih pjesnika, a i sam je pisao stihove. Dio njegova skromnog pjesničkog opusa nije sačuvan. U Arhivu HAZU u Zagrebu nalazi se njegova dulja pjesma *Slovenska dubrava, istočna Dalmacija, milostiva od Gospodina Boga pohođena godišta 1667*, koju je napisao potaknut katastrofalnim potresom koji je pogodio Dubrovnik i okolice iste godine, a posljedice kojega je i sam iskusio.⁷⁰

Poetika neprežaljenog gubitka Ivana Bolice

Kakve je posljedice Velika trešnja 1667. godine ostavila u Kotoru svjedoči pjesnik Ivan Bolica Kokoljić (Kotor, 1599 - Kotor, 1685). Bolica, koji potječe iz kotorske plemićke i pjesničke obitelji, obavljao je u Kotoru više javnih službi kao sudac, poslanik u Veneciji i kao zapovjednik ratne galije. Pjesme *U brieme rati i potresa u Kotoru* i *Alla patria nel tempo di Guerra, e del Terremoto* govore o potresu 1667. godine u kojem je nastradao i njegov rodni grad.⁷¹ U pjesmi *Suze oca vrhu djevojčice svoje ubijene od potresa*, koja se sastoji od 75 osmeračkih katrena, Ivan Bolica oplakao je smrt svoje jedinice, devetogodišnje kćeri Katarine, stradale u potresu 1667. koji je porušio i mnoga mjesta u Boki.⁷²

⁷⁰ Hrvati Boke kotorske. Zbornik Pomorskog muzeja Orebić, ur. Stijepo Obad. Orebić: Zaklada "Dr. Cvito Fisković" i Zadar: Sveučilište u Zadru, 2003; Slobodan Prosperov Novak, *Stara bokeljska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 1996: 44-57.

⁷¹ Miljenko Foretić, »Bolica Kokoljić, Ivan.«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, ur. Aleksandar Stipčević. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989: 112-113.

⁷² Dživo Bolica, »Suze oca vrhu djevojčice svoje ubijene od potresa.«, u: Zlata Bojović, *Poezija Dubrovnika i Boke kotorske*. Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske, 2010: 242-244; Vinicije Lupis, »O književnom djelu kotorskog pjesnika Điva (Iva) Bolice Kokoljića.« *Godišnjak grada Korčule* 9 (2004): 127-134; M. Foretić, »Bolica Kokoljić, Ivan.«: 112-113. Boličin književni opus (300 pjesama na talijanskome jeziku, 60 pjesama na hrvatskome jeziku i jedan pjesnički epigram na latinskome) najvećim je dijelom ostao u rukopisu, a čuva se u Državnom arhivu u Dubrovniku u okviru rukopisne ostavštine Arneri, te u zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U neizmjernej tuži koju ništa nije moglo ublažiti pjesnik se obraća Bogu, koji je prolio vlastitu krv kao žrtvu da bi spriječio zlo, da mu pomogne prevladati duševni nemir. Pjesnikova tužaljka iskrena je ispovijest čovjeka koji ne može preboljeti smrt kćeri, iako su u međuvremenu protekle dvije godine otkad su se na nju srušile grede i kamenje zidova obiteljske kuće. Od silne tuge Bolica ne može izgovoriti kćerino ime, nego koristi zamjenicu - ona. Moli Gospodina da svojim milosrđem dopusti djevojčici da uđe u raj, a njemu objavi tu vijest, jer samo to može zaustaviti njegove suze i utješiti njegovu bol. Ta bol ne jenjava sve od trenutka kad je “tva moć uze”, govori Bolica obraćajući se izravno Gospodinu, pri čemu nije posve jasno očituje li pjesnik teodicejski stav ili je konstatacija “od kad mi je tva moć uze” stanoviti prijekor i neprihvatanje Božje odluke.

Bolica se potom obraća kćeri moleći je da mu se katkada ukaže i tako umiri njegove teške uzdahe, osuši njegove suze. Ona je bila središte i smisao njegova života, a sada je samo povremeno viđa u snovima. Nastavlja dalje u antitezama: kći je bila sva njegova radost i sve njegovo bogatstvo, a sada je i sama pomisao na nju postala teška rana koja ne zarasta. Naziva je milim razgovorom, srčanom ljubavlju. Končetožno definira svoje stanje emocionalne pustoši usporedivši se sa stablom koje s proljeća ne može zazelenjeti.

Kako jedno stablo koje
ne ima nijedne sve zeleni,
ni se ufa liste svoje
s novijem ljetom da promijeni.

Zatim se pjesnik uspoređuje s barčicom koju mrkla noć zatekne na otvorenoj pučini, otkrivajući tom končetožnom usporedbom besmislenost života koji živi nakon smrti voljene kćeri:

tad ostanem, ali kako
kad se nađe s mrklom noći
slabo drijevce i ne jako
na pučini bez pomoći...

Emotivno pogađaju recipijenta pjesnikovi zaključni stihovi u kojima glasom očajnika ispovijeda da mu se ne da ući u kuću u kojoj je u potresu izgubila život njegova malena kći.

Gradićev dramatični poziv upomoć

Stjepan Gradi/Gradić (1613-1683) napisao je pjesmu o Velikoj trešnji u heksametrima, opisujući tu razornu katastrofu.⁷³ Iako ga nije osobno doživio, Gradić je, prema opisima koje su mu podastrli staleški drugovi u vrlo gustoj prepisci upućenoj na njegovu adresu tih dramatičnih dana, pretočio u 121 heksametar sve što se događalo u stradalome gradu, od mukle tutnjave iz utrobe zemlje, rušenja kuća, palača i crkava, valjanja stijena, lomljave, grmljavine, jauka stradalih, dozivanja unesrećenih, pa do izbezumljenog bježanja iz grada i napuštanja ozlijeđenih i zatrpanih i konačno strašnog požara koji je sve gutao pred sobom.

Proširena verzija te pjesme, koja sadrži 315 heksametara, objavljena je pod naslovom *Stephani Gradii patricii Ragusini De laudibus Serenissimae reipublicae Venetae et cladibus Patriae suae carmen*. Dopunu prve verzije Gradićeve pjesme čini diplomatski napisana argumentacija kojom je nastojao od Venecije ishoditi pomoć za Dubrovnik. Napisao ju je 1674. godine, za vrijeme boravka u Veneciji, nastojeći pridobiti mletačko javno mnijenje za nevolje u kojima se našla Dubrovačka Republika te izvući za stradalom domovinu neku materijalnu pomoć. Gradićeva pjesma duboko je emotivna: ona govori o katastrofi grada i tragičnim sudbinama njegovih stanovnika: "Zato vas zaklinjemo pepelom predaka i kostima roditelja, nadom u buduće potomstvo i slavom unučadi, Bogom i svim višnjima i svime što igdje smrtnička srca smatraju svetim i pobožnim - koliko možete i koliko je velika vaša moć - nemojte dopustiti da i dalje ostanu gomile ružnih ruševina, nakazne brazgotine i znakovi žalosti, koje smo podnijeli i kojima pogođeni i srušeni ležimo na tlu, i osušite dugotrajne suze nas nesretnika!"⁷⁴ No, Mlečani su se oglušili o Gradićev dramatični poziv upomoć Dubrovniku, premda su književni kritičari pjesmu držali jednim od ponajboljih Gradićevih pjesničkih ostvarenja.⁷⁵ Gradićeva pjesma objavljena je već sljedeće godine u Veneciji, pa ponovno 1676. kod istog izdavača.⁷⁶ Budući

⁷³ Stjepan Krasić, *Stjepan Gradić (1613-1683). Život i djelo*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1987: 399-419; Gorana Stepanić, »Latinsko pjesništvo Stjepana Gradića.«, u: *Stjepan Gradić otac domovine. Katalog izložbe o Stjepanu Gradiću u povodu 400. obljetnice njegovog rođenja*, ur. Pavica Vilać. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2013: 203-221.

⁷⁴ Stjepan Gradić, »Pjesma o pohvalama prejasne Mletačke Republike i o nevoljama rodnog grada.«, u: *Hrvatski latinisti. Piscii 17. - 19. stoljeća*, sv. II, prir. Veljko Gortan i Vladimir Vratović. Zagreb: Matica hrvatska i Zora, 1970: 100-108.

⁷⁵ S. Krasić, *Stjepan Gradić (1613-1683). Život i djelo*: 412-414.

⁷⁶ *De laudibus Serenissimae reipublicae Venetae et cladibus Patriae suae carmen*. Venetiis: typis Io. Francisci Valuasensis, 1675.

da se potres iz 1667. godine zadržao stoljećima u kolektivnom sjećanju Grada i njegovih stanovnika, odlomci ove Gradićeve pjesme, u svemu 116 heksametara, objavljeni su 1790. godine u okviru edicije o povijesti Dubrovnika.⁷⁷

Pjesnička zbirka - tri latinistička barda

Jači potresi pogodili su Dubrovnik 1822, 1823. i 1827. U pamćenju je još živo bilo sjećanje na tragičnu 1667. godinu i posljedice potresa koji je uništio grad i njegovu okolicu. Luko Stulli (1772-1828), dubrovački liječnik i znanstvenik koji je o fenomenu potresa razmišljao i na znanstveni način, prepjevao je tom prigodom s latinskoga na talijanski jezik pjesme o potresu u Dubrovniku 1667. godine trojice autora: Gradića, Rogačića i Staya, otkrivši kulturnoj javnosti da je proučavao i književni imaginarij koji je u središtu zanimanja imao problematiku potresa. Kao pisac svestrana interesa, pripadao je klasicističkom kulturnom krugu koji je djelovao u Dubrovniku krajem 18. stoljeća i prvih decenija 19. stoljeća.⁷⁸ Knjižicu s tri prepjeva znamenitih pjesnika latinista te njegovom uvodnom studijom koja govori o ulozi stranih prepjeva u hrvatskoj književnosti objavio je Stulli pod naslovom *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay*, po uzoru na zbirku koja je 160 godina ranije objavljena u Anconi.⁷⁹ Izabrao je znamenitu Gradićevu pjesmu objavljenu Veneciji 1675.⁸⁰ Pjesma Benedikta Rogačića (1646-1719) o Velikoj trešnji napisana na latinskome jeziku objavljena je bila u Rimu 1690. godine.⁸¹ Premda nije živio u Dubrovniku, Rogačić je bio iznimno pogođen tragedijom koja se dogodila u njegovoj domovini i aktivno je bio uključen u njezinu obnovu.⁸² Pjesmu posvećenu dubrovačkom stradanju u potresu Rogačić je napisao na poticaj Stjepana Gradića, kako ističe Rogačićev biograf Giuseppe Rosan.⁸³ O tom izdanju govori Ivo Bizzaro u predgovoru vlastita prepjeva posvećena književniku i prijatelju Angelu Dalmistru,

⁷⁷ Istaknula G. Stepanić, »Latinsko pjesništvo Stjepana Gradića.«: 211.

⁷⁸ Stjepan Ćosić, »Luko Stulli i dubrovačka književna baština.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 259-286.

⁷⁹ *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del M.DC.LXVII Gradi, Rogacci, Stay. Versione dal latino.* Venezia: Simone Occhi, 1828.

⁸⁰ S. Gradić, »Pjesma o pohvalama prejasne Republike i o nevoljama rodnoga grada.«: 100-108.

⁸¹ Benedictus Rogacci, *Proseucticon de terraemotu quo Epidaurus in Dalmatia anno 1677 (sic!) prostrata est, ad Cosimum III Etruriae ducem.* Romae: Valentinelli, 1690.

⁸² O tome svjedoči i Rogačićevo pismo napisano Vladi Dubrovačke Republike 22. ožujka 1687. godine (rkp. 261: 79, Arhiv Male braće u Dubrovniku).

⁸³ Orsat Ligorio, »Prizor potresa iz pjesme *Proseucticon*.« *Dubrovnik* 19/2 (2008): 131-135.

koji je 1808. godine objavio u Veneciji.⁸⁴ Bizzaro je istaknuo da je tema Rogačićeve pjesme suosjećanje s domovinom uništenom potresom, premda se ni Rogačić, kao ni Gradić, nije nalazio u Dubrovniku u vrijeme potresa, nego u Rimu. Želio je na taj način pomoći nesretnim sugrađanima, istaknuo je Bizzaro, smatrajući da stihovi imaju moć utjehe, poglavito kad su posrijedi “prekrasni uresi Rogačićeva duha”. Gotovo dva stoljeća poslije Bizzara, Rogačićevom pjesmom bio je emotivno dirnut Cvito Fisković, apostrofirajući slike srušenoga Grada koje je zabilježio Rogačić prema iskazima očevidaca, premda ih sam nije vidio: “...rasuo se oblik Grada s raznolikim crkvama, palačama, kućama koje leže u izobličanim ruševinama i od kojih su ostali šuplji zidovi u kojima se sklanjaju zmije i noćne ptice...”⁸⁵ Sijedi mornar pokazuje to svojim mlađim drugovima, pripovijedajući im kako je nekad izgledao taj najčuvaniji grad Ilirije. Dramatične stihove o Velikoj trešnji Benedikta Rogačića na hrvatski jezik preveo je Orsat Ligorio.⁸⁶ Između 300 heksametara koliko sadrži Rogačićeva pjesma, pjesnik je ostavio svjedočanstvo i o emocionalnoj pustoši koju ostavi apokaliptična situacija u dušama ljudi: muž ostavlja suprugu koja je zaglavila u zajedničkoj ložnici. On misli samo kako će sebe spasiti i ne želi pomoći vlastitoj ženi.

Treći koautor Stullijeve zbirke je Benedikt Stay (1714-1801), svećenik, diplomat, epičar i govornik, koji se istaknuo u pjesničkom oblikovanju prirodoslovnih tema. Rođen je gotovo pedeset godina poslije Velike trešnje. Neumorno je služio domovini, a bio je i posrednik u diplomatskoj prepisci dubrovačkog Senata i Ruđera Boškovića. Stay je napisao dva spjeva po kojima ga smatraju najvećim didaktičkim pjesnikom hrvatske književnosti.⁸⁷ U prvome je opjevao Descartesovu filozofiju u 24.227 heksametara: *Philosophiae versibus traditae libri sex* iz 1744. godine, dok je u drugome spjevu u šest knjiga opjevao Newtonovu, a potom i Boškovićevu prirodnu filozofiju u 1.546 heksametara. U spjevu posvećenu Descartesovoj filozofiji Stay je, prema Descartesovu shvaćanju potresa, donio epizodu o dubrovačkoj Velikoj trešnji iz 1667. godine, majstorski je oblikujući u završnici četvrte knjige epa *Philosophiae... versibus traditae libri sex*.⁸⁸ Stayevi

⁸⁴ *Del teremuoto onde fu distrutta la città di Ragusa l'anno MDCLXVII. Carme supplicatorio di Benedetto Rogaci a Cosimo III granduca di Toscana con la traduzione italiana di Giovanni di Bizzaro socio di varie accademie.* In Venezia, presso Giovanni Palese, 1808.

⁸⁵ Cvito Fisković, *Eseji*. Split: Logos, 1982: 38.

⁸⁶ O. Ligorio, »Prizor potresa iz pjesme *Proseuction*.«: 131-135.

⁸⁷ *Latinsko pjesništvo u Hrvata. Dvojezična antologija*, prir. Vladimir Vratović. Zagreb: Školske novine, 1997: 242-251.

⁸⁸ Ivica Martinović, »Hrvatska prirodno-filozofska baština 18. stoljeća.« *Filozofska istraživanja* 15 (1995): 5-6, 13-14, 22-24.

stihovi o dubrovačkom potresu uvršteni su u zbornik akademije *Degli Arcadi*, a u 19. stoljeću doživjeli su prepjeve na talijanski, njemački i hrvatski jezik.⁸⁹

Fenomen potresa intrigirao je Stullijevu znanstvenu znatiželju i potaknuo ga da se pozabavi detonacijama koje su dulje vrijeme izazivale pažnju i strah stanovnika Mljeta.⁹⁰ Rezultat tog interesa bila je knjiga u formi znanstvenog epistolarija *Sulle detonazioni dell'isola di Meleda*, posvećenog tršćanskom odvjetniku i književniku Domenicu de Rossettiju.⁹¹ Stullijeva pisma bila su detaljna izvješća o mljetskim detonacijama koje su se javljale sporadično u dva navrata i o potresima na dubrovačkom području koji su ih pratili.⁹²

U predgovoru zbirke pjesama trojice dubrovačkih latinista o potresu, posvećene Nikoli Androviću, Stulli je naveo da je prve stihove o potresu napisao Jaketa Palmotić Dionorić, autor djela *Dubrovnik ponovljen*. Iako se čini da Stulli nije čitao Palmotićev spjev koji naziva "ilirskim pjesmama", vrlo se nepovoljno izrazio o njegovoj pjesničkoj vrijednosti, nazivajući ga imitacijskim djelom bez ikakve estetske dimenzije. Štoviše, smatra da je Nikolin otac Rafo Andrović pridonio poetskoj vrijednosti Palmotićeva djela u talijanskom prijevodu, iako ne spominje da je Andrović preveo samo trinaesto pjevanje Palmotićeva spjeva sastavljena od opsežnih dvadeset pjevanja.⁹³

⁸⁹ Dubrovački ilirac, svećenik Antun Ročić objavio je 138 Stayevih heksametara koji se odnose na potres u Dubrovniku 1667. godine, kao i svoj prepjev Stayevih stihova na njemački jezik u knjižici *Das Erbeben von Ragusa*. Wien: Gedruet bei den p.p. Mechitaristen, 1844.

⁹⁰ Zanimanje za proučavanje potresa bilo je vrlo aktualno u Dubrovniku 18. stoljeća. Glazbenike Luka i Antuna Sorgo poticao je Junije Resti da se, umjesto glazbom koja je postala dekadentna, radije bave potresima. O tome: Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, prir. Stjepan Ćosić. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 2002: 124.

⁹¹ Luca Stulli, *Sulle detonazioni dell'isola di Meleda*. Bologna: presso Ricardo Massi, 1828. To je treće i posljednje izdanje ove knjižice, dok je prvo bilo 1823, a drugo 1825. godine. O tome Stjepan Ćosić, *Luko Stulli i klasicistička kultura u Dubrovniku*: u tisku.

⁹² O mljetskim detonacijama i povijesti seizmičkih pojava na dubrovačkom području usporedi Jelenko Mihailović, *Seizmički karakter i trusne katastrofe našeg južnog primorja od Stona do Ulcinja*. Beograd: SAN, 1947: 41-44.

⁹³ Rukopis Androvićeva prijevoda 13. pjevanja Palmotićeva spjeva *Dubrovnik ponovljen* čuva se u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku, rkp. 215, pod naslovom *Ragusa rinnovata - canto XIII*. Paralelno s Androvićevim prepjevom nalaze se stihovi Palmotićeva 12. pjevanja u rukopisu. Očigledno je da Andrović, bez pjesničkog talenta i stihotvoračkog znanja, nije bio u stanju ni sadržajem ni versifikacijom pratiti Palmotićev original. Stoga je posve jasno da Stullijevi komplimenti Androviću nisu rezultat poetološke izvrsnosti njegova prepjeva, nego isprazna laskavost jednom od najvećih dubrovačkih bogataša i stanodavcu, budući da su braća Stulli s roditeljima živjeli u kući Nikole Androvića cijeli svoj životni vijek.

Jesu li muze doista napustile Grad?

Đuro Matijašević (1670-1728), rođen tri godine poslije Velike trešnje, osjetio je u mladosti njezine teške posljedice. Bio je član Akademije ispraznih, poučavao u dubrovačkom humanističkom kolegiju. Iako se cijeloga života bavio knjigom, pisao je malo i s velikim poteškoćama. Na hrvatskome jeziku napisao je samo pet pjesama.⁹⁴ U pjesmi *Prijatelju koji žuđaše znat zašto se sad malo pjesnika nahodi u Dubrovniku* poželio je da književnost u Dubrovniku na prijelazu 17. u 18. stoljeće ponovo zaživi novim pjesničkim snagama.⁹⁵ Drži da su vile s Parnasa napustile Dubrovnik nakon strašne Trešnje i otišle u druga mjesta. Pjesnik ih očajnički moli da se vrate, jer se Dubrovnik obnavlja. Grade se nove i ljepše palače, obnavlja se život u Gradu, pa stoga poziva vile da se vrate i uvjere kako je Dubrovnik opet stao na noge. Matijašević otkriva mišljenje da materijalnu obnovu Grada nije pratila i književna produkcija na način kako su obrazovani stanovnici Dubrovnika to očekivali i željeli. "Vrat'te se primile, vrat'te se žudene", zove ih Matijašević iskazujući pritom iskreni domoljubni osjećaj koji je bio glavni pokretač njegova književnog djelovanja. No, možda je Matijašević ipak bio prestrog u ocjeni da su književne muze napustile Dubrovnik. Intenzivna je pjesnička djelatnost baš među brojnim pjesnicima Akademije ispraznih kojima je i sam pripadao. Učestala književna društva, živahan kazališni život u Dubrovniku, pojačana književna proizvodnja, pa čak i ambicije pojedinih književnika na području ljubavne poezije, satire i melodrame suprotstavljaju se Matijaševiću mišljenju, a kao argument protiv njegove strogosti mogao bi poslužiti nehotični opis splitskog pjesnika Kavanjina o kupanju Dijane i njezinih vila u Rijeci dubrovačkoj, koja je identificirana kao Parnas dubrovačkih književnika.⁹⁶

Diplomacija i poetika

Većina autora pjesama o Velikoj trešnji u Dubrovniku sama nije doživjela potres. Pišu prema izvješćima očevidaca, stradalnika i gubitnika, ili pak pod dojmom koji je u njima nakon katastrofe izazvao srušeni grad, čak i nakon više desetaka godina. Premda su opisi tragičnih događaja dojmljivi i puni sućuti za

⁹⁴ Mirko Deanović, »Odrzi akademije "degli Arcadi" preko Jadrana.« *Rad JAZU* 250 (1935): 11-15.

⁹⁵ Rkp. 124: 461-464, Arhiv Male braće.

⁹⁶ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1961: 292.

stradalnike, pjesnički jezik lišen je izazova svježine događajnosti. Recipijent osjeća da se o tragediji pjeva sa stanovitim vremenskim odmakom, kada su najtragičnije slike stradanja već postale predio uspomena. Pjesnici prikazuju katastrofu jezikom apokalipse, kao da širokokutnom kamerom prelaze preko uništenih dijelova Grada i opožarenih gradskih područja i ne zamjećuju individualne gubitke, pojedinačno stradalništvo, osobne tragedije u sveopćoj nesreći. Pjesnici govore o dubrovačkom potresu na način da stradalnici nemaju ni imena ni prezimena, nemaju godina starosti ni oznaka staleške pripadnosti. Govori se o tijelima ili dijelovima tijela koji proviruju iz ruševina, ili pak o polumrtvima i mrtvima koji su bez identiteta, pa su tako sluge i gospodari, običan puk i predstavnici vlasti posve izjednačeni u slici smrti. Ta vrsta stihotvorstva namišljena je kao državni projekt koji je imao pokazati svijetu da se Dubrovnik ne predaje, nego da ide naprijed ususret obnovi. U tom smislu posve su izuzetni Gradićevi diplomatski napori da smanji pritisak neprijateljski raspoložene Venecije na teško ranjen Dubrovnik u pjesmi koja odiše snažnim emotivnim proplamsajima.

Čak i oni pjesnici koji su doživjeli Veliku trešnju ne donose u poeziji vlastito iskustvo, nego nude opće slike stradanja. Poezija Nikole Bone propagandne je naravi. Suočen s ruševinom obiteljske kuće u kojoj je izgubio cijelu svoju brojnu obitelj, Palmotić ne govori o svom emocionalnom slomu, nego između svih pojedinačnih tragedija izabire, po svojoj prilici imaginiranu, tužnu sudbinu mladoga trgovca koji, otkopavajući svoju kuću, pronalazi mrtvu ženu s mrtvim djetetom na rukama. Apokaliptično stanje u Gradu prikovalo je pjesnike. Čak ako je netko, potaknut osobnim gubicima članova obitelji, imovine, krova nad glavom i tragičnom neprepoznatljivošću gradskih prostora koji su se pretvorili u ruševine, poželio da izgovori ili napiše, izbaci iz sebe barem jedan pjesnički krik, morao je u samoj namisli biti prekinut očajničkim pozivima upomoć onih koji su izdisali pod gomilama stijena, plačem dječaka koji su ranjeni, od žeđi i gladi umirali pod ruševinama škole. Svaku namjeru da se stihovima opiše vlastito bolno iskustvo i susret s katastrofom Dubrovnika i njegovih stanovnika, ako je netko na to i pomišljao, gasio je trenutačno neopisiv strah za vlastiti život, jer je u zemljinoj utrobi grmjelo, tlo je neprestance podrhtavalo, a plameni jezici nad Gradom upozoravali da Božja kazna još nije do kraja izvršena. Strah je nadjačavao bol za bližnjima, a slike užasa relativizirale su pojedinačne gubitke, pa dubrovački pjesnici pred individualnim i osobnim stradalništvom, suprotstavljeni intimnoj boli - ostaju bez riječi. Očajnička situacija u kojoj su lako mogli ostati i bez domovine primorala ih je da prionu dužnostima i da se prije svega stave u diplomatsku službu Republici. Tim izazovima mogli su se otrgnuti samo oni

pjesnici, poput Andrije Zmajevića i Ivana Bolice Kokoljića, koji su proživjeli stradalništvo izazvano Trešnjom kao osobnu fizičku i duševnu traumu, izvan koncepta sveopćeg uništenja, opustošenosti i smrti kakav je vladao u Dubrovniku nakon 6. travnja 1667. godine. Dubrovački pjesnici pamtit će i prenositi iskustvo Velike trešnje decenijama, pa i stoljećima nakon što se zbila.⁹⁷ To je svjedočanstvo destrukcije progovorilo nizom stihova koji su nastali i u Dubrovniku i daleko od njega, neposredno nakon Velike trešnje i mnogo godina nakon tog tragičnog događaja, ali bez osobnog i intimnog pristupa, jer u središtu pjesničkog interesa neće biti privatno, nego javno - bit će uvijek Grad.

⁹⁷ L. Vojnović, »Prva smrt Dubrovnika.«: 52-69.

THE POETICS OF APOCALYPSE: RAGUSAN POETS ON THE GREAT EARTHQUAKE OF 1667 IN DUBROVNIK AND ITS SURROUNDS

SLAVICA STOJAN

Summary

Historic experience on the whole as well as literary perception agree on how difficult it is to confront a natural disaster such as earthquake, literature and poetry in particular being one of the powerful devices to describe and render the pain and misery of these apocalyptic scenes of human suffering.

Most of the authors who wrote verses on the Great Earthquake of Dubrovnik did not actually experience it, their poetics being mainly based on the accounts of contemporary observers and victims, or on their own impressions stirred by the destroyed city more than several decades afterwards. Although the description of tragic events appeals to the reader by arousing deep sympathy for the victims, the poetic language is void of contemporary juices. The reader is aware of the poet's gap of tens of years and the fact that the most tragic images had already crossed the bounds of memory. Through apocalyptic discourse the poets describe the destroyed and burnt down city quarters, piles of debris, yet ignore individual losses, individual suffering and personal tragedies amidst this corpses scenery. While writing on the victims, the poets speak of nameless bodies of no age or class status, thus creating an amalgam of lords, servants, government officials as equals in death. One may rightly say that these verses were in a way commissioned by the government within a project designed to show the world the scope of Dubrovnik's tragedy as well as the Republic's efforts to start its restoration. In this respect paramount are Gradić's diplomatic endeavours to neutralise the pressure of hostile Venice towards ailing Dubrovnik, just as genuine in a poem imbued with powerful emotional moments. Even the poets who lived through

the Great Earthquake avoid to write verse based on their own experience, but offer general scenes of apocalypse instead. Post-earthquake poetry of Nikola Bona/Bunić may be characterised as propaganda. Faced with the ruins of his family house and the loss of entire family under its debris, Jaketa Palmotić chooses to speak not of his own emotional breakdown but of a tragic fate of a young merchant, most likely fictional, who, by digging the debris of his house, finds his dead wife holding their dead child in her arms. The city's apocalyptic state tied down the soaring minds of the poets. The crisis dictated their lives and careers: they served the state by assuming diplomatic duties and sought poetic inspiration among patriotic motifs. Exception to this were the poets such as Andrija Zmajević and Ivan Bolica Kokoljić who, as natives of Boka, experienced the tragedy beyond the concept of general destruction which prevailed in Dubrovnik after 6 April 1667.